

CAIJ PLYNII SECUNDI NATURALIS HISTORIE.

alternam myrtus: punice olea: quia celeriter fruticescunt. Cetera rarius tondent. Nulla autem ac ne raduntur quidem nisi vere putatione. Plaga ad vitalia sunt omnia quicquid non superuacua. Similis sterco ratio. Gaudet ea. Sed cauendum est: ne in feruore solis admoneatur: ne immaturi: ne validius quam opus sit. Vrit vineas suillum: nisi quinquenio interposito: propter quod si riguis diluatur. Et e contrariis sordibus nisi admixta aqua. Item largius. Iustum existimat in denos pedes quadratos tres medios. Id quidem soli natura decernit. Colubino ac suillo plagis quorum arborum medetur. Si mala punice acida nascantur: ablaqueatis radicibus suillum adhibet: eo anno violenta: proximo dulcia futura. Alii virina hominis aqua mixta riganda censent quater anno: singulis amphoris: aut cacumina spargi vino laesere diluto. Si findatur in arbore: pediculus intorquetur. Fici stygiæ amurcæ adfudi. Ceteris arboribus ægris fecerunt vini: ac lupinum circa radices earum feri. Aqua quoque lupini decocti circumfusa pomis prodest. Fici cum vulcanilibus tonuerit. cadent. Remedium est: ut ante stipula hordeacea areæ stringantur. Cerasos precoces facit: cogitque mature scete calx admota radicibus. Et hæc ante omnia poma inreruelli melius est: ut quod relicta sunt gradescant.

¶ De diuersis medicamentis arborum contra venenata animalia: &

contra formicas: & contra noxia aialia.

CA. XXVIII.

Quædam poena emendantur: aut morfu excitantur ut palmæ: & lentisci. Salis. n. aquis alunt. Salis vim: & cinis sed lentorem habet. Ideo ficis asperguntur: rutæque: ne fiant verminosæ: ne uer radices putrescant. Quin & vitium radicibus aquam salis affundi fit sint lachrimosæ. Si vero fructus earum decidant: cinerem aceto aspergi: ipsasque illini: aut sandaraca si putrescat uia. Si vero feratiles non sunt: aceto acris subactis cinere rigari: atque oblini. Quod si fructum non maturum prius inarescentem prosciari ad radices plagam: fibrasque aceto acris: & urina vetusta madefacere: atque eo luto obruere: sepe fodere. Oleum si parum proscindere fructus: nudatas radices hyberno frigori opponunt: easque castigatione perficiunt. Omnia hæc annua cœli ratione constant. Et aliquando serius poscuntur aliquando celerius. Nec non ignis aliquid prodest: ut harundini. Ambusta namque densior: mitiorque surgit. Cato & medicamenta quidam componit: mensuræ quoque distinctione ad maiorum arborum radices amphoram: ad minorum urnam amurcæ: & aque portionem equam: ablaqueatis prius radicibus paulatim affundi iubet. In olea hoc amplius stramentis antea circumpositis. Item fico huius precipue veterem terram adaggerari radicibus. Ita futurum ut non decidant grossi: maiorque fecunditas: nec scabra pueniat. Simili modo ne couoluolus fiat in vinea: murcæ congios duos decoctos in crassitudinem mellis: rursusque cum bitumis tertia parte: & in sulphuris quæta sub diuo usque quo ardeat sub tecto. Hoc vites circa capita sub brachijs vngi. Ita non fore couoluolum. Quidam contecti sunt fumo huius mixture suffire vineas secundo flatu continuo triduo. Plerique non minus auxiliis: & alimentis arbitrantur in urina: quæ Cato in amurcæ addita modo aque pari portione: quam per se noceat. Alii voluocem appellant aial prodes pubescere uias. Quod ne accidat: falces cum sint excutæ fibrina pelle detergunt. Atque ita putant. Atque sanguine urino liniri volunt post putationem easdem sunt arborum pestes: & formicæ. Has abigunt rubrica: ac pice liquida punctis caudicibus. Nec non & pisce suspenso iuxta in unum locum congregant. Aut lupino trito cum oleo radices linunt. Multi & talpas amurcæ necant. Contraque erucas: & mala putrescant: lacertæ viridis pelle tangi cacumina iubet. Priuatim autem contra erucas ambiri arbores singulas a muliere incitati mens nudis pedibus recinta. Item ne quid aial pastu malefico decerpant frondem fimo bouum diluto aspergi folia: quotiens humber iterueniat: quam ita abluatur virus medicaminis mira quidam excogitate solertia humana. Quippe cum auerti carmine gradines credant plerique. Cuius verba inferere non equidem serio ausim quæ a Catone prodita. Contra luxata membra iungenda harundinum fissuræ. Idem arbores religiosas: lucosque succidi permisit sacrificio prius facto: cuius rei rationemque notionemque eodem volumine tradit.

VI Decoqui
Velyngul.

Velynguêda

¶ CAII PLYNII SECUNDI NATURALIS HISTORIAE
LIBER DECIMVS OCTAVVS. PROHEMIVM.

¶ Quod antiquis maximè studium agriculturæ fuit: & hortorum singulari diligentia. CA. I.

EQVITVR NATVRA FRVGVM/HORTORVMQVE/AC FLOrUz
Quæque alia propter arbores: aut frutices benigna tellure pueniunt: vel per se tantum hæc immensa contemplatione si quis æstimet varietate: numerus: flores: odoresque: colores: & succos: ac vires earum: quas salutis: aut voluptatis hominibus gratia gignit. Quia in parte primam omnium patrocinari terræ: & adesse cultorum parati iuuat. Quamquam iter in ita operis defesse. Quoniam tamē ipsa materia inter accedit ad reputationem eiusdem patiens: & noxia. Nostis eam criminibus vgemus: culpamque nostras illi imputamus. Genuit venena: sed quis inuenit illa propter homines? Cauere: ac refugere alitibus: ferisque.

tis est. Atq; cū in arbores exacuāt: limētq; cornua elephāti: & duro saxo rhinocerotēs: & vtroq; apri
densum ficas: sciātq; ad nocēdum se pparare animalia. Quod tamen eorū tēla sua excepto hoīe ve
nenis tingit: Nos & sagittas vnguimus: & ferro ipsi nocētius aliqd damus. Nos & flumina infixim⁹: &
res naturæ elemēta. Ipsum quoq; quo viuūt aerē in pncipem vertimus. Neq; est vt putemus ignorari
ea ab aīalibus: quæ quidem q̄ ppararēt cōtra serpētium dimicationem: quæ post plium ad medendū
excogitarent indicauimus. Nec ab vllō pter hoīem veneno pugnat alieno. Fateamur ergo culpam
ne ijs qdē q̄ nascūtur contēti. Etenim quādo plura earū genera humana manu fiunt. Quid: nō & hoī
mines quidam ad venena nascūtur. Atrā hoīs/ ceu serpētium lingua vibrat: tabesq; animi cōtractata
adurit culpārium oīa. A c dīrarū alitum modo/ tenebris quoq; & ipsarū noctium quieti inuidentium
gemitu. q̄ sola vox eorū est: vt inauspicarē animātium vice obuij quoq; vetent agere. aut pdesse vitæ/
Nec vllum aliud abhominatī spīritus pmiū nouere. q̄ odisse oīa. Verū & in hoc eadem naturæ maie
stas tāto plures binos genuit/ ac fruges: quāto fertilior in ijs: q̄ iuuant: aluntq;. Quorum æstimatione/ Vel vt.
& gaudio nos quoq; reliētis exustioni suæ istis hoīm turbis pgamus excolere vitā: eoq; constantius: Velestuatōi
quo opere nobis maior q̄ famæ gratia expetīt. Quippe sermo circa rura est/ aggreſtesq; vsus. Sed qui
bus vita/ honosq; apud p̄scos maximus fuerit.

¶ Quæ corona primo Romæ.

CA. II.

Ruorū sacerdos Romulus in primis instituit: seq; duodecimum fratres appellauit inter il
los ab Acca Laurētia nutrice sua: spīcea corona q̄ vitta alba colligare in sacerdotio ei pro
religiosissimo insigni data. Quæ prima apud Romanos fuit corona: honosq; ijs nō nisi vita
finis: & exules etiā/ captosq; comitat. Bina tūc iugera populo Romano satis erāt: nulli
q; maiorem modum attribuit: quo seruos paulo ante principis Neronis contēpto huius spatij viridā
ria/ & spīcinās iuuat habere maiores/ gratumq; si nō aliquem/ & culinas. Numma instituit de os fruge
colere: & mola salsa supplicare. Atq; vt auctor est Hemina: far torrere: quoniam tostū cibo salubrius
esset. Id vno modo consecutum statuēdo nō esse purū ad rē diuinā nisi tostū. Is & fornicalia calue
instituit farris tortendi ferias: & que religiosas terminis agrorum. Hos. n. duos tūc maxime nouerāt
Seiamq; a ferendo: segestam a segetibus appellabāt: quarum simulachra in cyrcō videmus. Tertiam
ex his nomīare sub tecto est religio. At ne degustabāt quidem nouas fruges: aut vīna ante q̄ sacerdo
tes primitias libassent.

¶ De iugere/ & actu/ & legibus circa pecora: & quotiēs/ & quibus
t̄pibus fuit summa vtilitas annonæ/ & qui agricultura illustres.

CA. III.

Vgum vocabatur quod vno iugo boum indie exarari potuisset. Actus in quo boues age
rentur cū aratur vno impetui iusto. Hic erat. cxx. pedum: duplicatusq; in longitudinē iuge
rum faciebat. Dona amplissima impatorum/ ac fortū ciuū/ q̄tum quis vno die plurimū
circūarauisset. Itē quartarij farris/ aut hemine cōferente populo. Cognomina etiā prima
inde. Pilūni qui pilum pistrinis inuenerūt. Pisones a pisendo. Iam Fabiorum: Lentulorum: Ciceronū
vt quisquis alioq; optime genus fereret. Iuniorum familiæ bubulcum nominauerūt: qui bubus op
time utebatur. Quin & in sacris nihil religiosius confarrationis vinculo erat. Nouæq; nuptæ farreum
pferebant. Agrum male colere censoriū pbruū iudicabatur. Atq; (vt refert Cato) quem virum bonū
colonum dixissent: amplissime laudasse existimabāt. Hinc & locupletes dicebāt loci/ hoc est agri ple
nos. Pecunia ipsa a pecore appellabatur. Etia; nūc in tabulis censorijs pascua dicūtur omnia: ex qui
bus populus reditus habet: quia diu hoc solum vectigal ferat. Mulctatio quoq; nō nisi ouium/ bouū
q; impendio dicebatur. Nō omittēda p̄scarum legum beniuolētia. Cautū quippe est ne bouē prius
q̄ ouem nominaret: qui indiceret mulctam. Ludos boum causa celebrātes bupetios vocabāt. Seruius
rex ouium/ boumq; effigie primus æs signauit. Frugē quidem aratro quēſitam furtim nocte pauisse:
ac secuisse puberi duodecim tabulis capitale erat: suspensumq; Ceteri necari iubebāt grauius: q̄ hoī
mīcidio cōuictum. Impubem p̄toris arbitratu verberari: noxāue/ duplionemue decerni. Iā distinctio
honosq; ciuitatis ipsius nō aliūde erat. Rusticæ tribus laudatissime eorum qui rura haberēt. Vrbane
vero in quas transferri ignominia esset desidię p̄bro. Itaq; quattuor sole erāt partib⁹ vrbis in q̄s habi
tabāt: suburbana: palatina: collina: esqlina. Nūdinis vrbē reuīsibāt: & ideo comitia nūdinis haberi
non licebat: ne plebs rustica auocaret. Quies: sōnusq; in stramētis erat. Gloriā deniq; ipsa a farris ho
nore adoreā appellabāt. Equidē ēt verba p̄scæ significationis admiror. Ita. n. est in cōmentarijs pōti
ficum. Augurio canario agēdo dies cōstituant: priusq; frumēta vaginis exeāt: & anteq̄ in vaginas pue
nīat. Ergo ijs moribus nō mō sufficiebāt fruges nulla puinciarū pascēte italiā. Verū etiā annonę vili
tas incredibilis erat. Māni⁹ Martius ædilis plebis primū frumētū populo in modios assibus donauit
Minuti⁹ Augurini⁹: qui Sp. Melium coarguerat farris p̄ciū in trinis nundinis ad assem redegit vnde
s. iiii.

Vel lētulorū

forin⁹ rex p̄s
m⁹ i cypro in
sula æs nota
pecudis si
gnauit huic
pecunia.

Vel augēdo;

Caui Polynii secundae naturalis historiae.

Vel ea etate. Trebius i aedilitate assib⁹ populo frumetu pstitit. Qua ob causam & ei statuae i capitolio/ & palatio dicatae sunt. Ipse sup⁹ mo die populi humeris portat⁹ i rogum est. Veru quo anno mater deu adueda Romam est: maiore ea etate factam esse q anteceditib⁹ annis. x. facta esset tradit. M. Varro auctor est: cu. L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephatos assibus singulis farris modios fuisse. Ites vini congios: ficiq; siccae podo. xxx. olei pondo. x. carnis podo. xij. Nec e latifundis singulor⁹ corige bat arcentius vicinos. Quippe etia lege Stolonis Licini incluso modo qngentoru iugeru/ & ipso sua lege damnato cum substituta filij psona amplius possideret luxuriantis iam reipublice fuit ista mesu ra. Manij qdem Curij post triumphos/ immesur⁹ terraru adiectum imperio nota contio est: pncio sum intelligi ciuem: cui septē iugera nō essent satis. Hec autem mensura plebi post exactos reges as signata ē. Quana ergo tate vbertatis causa erat: ipso tuc manib⁹ ipatoru colebant agri (vt fas est credere) gaudete terra vomere laureato: & triumphali aratore. Siue illi eade cura semia tractabāt: qua bella: eademq; diligentia arua disponebāt qua castra: siue honestis manibus omnia letius pue niunt: quonia & curiosius fiunt. Serente iuenerut dati honores. Serranu: vnde cognome. Arati quat tuor sua iugera in vaticano/ q parata quinta appellat. Cincinato viator attulit dictaturas: & quide (vt tradit Norbanus) nudo/ plenoc pulueris etianum ore. Cui viator vela corpus inquit: vt pferam senatus/ populiq; romani madata. Sales tum etiam viatores erant: quibus id ipsum nomen inditu ē: subinde ex agris senatum/ ducesq; accersitibus. At nunc eadem illa vincti pedes: damnate manus: i scripti vultus exercet. Nō tamen surda tellure: q parens appellat: coliq; dicit & ipsa: honore hinc as sumpto: vt nunc immutata ea: & indigne ferete credat id fieri. Sed nos miramur ergastulo: non ea dem emolumenta esse q fuerut impatoru. Igit de cultura agri pncipe pncipale fuit: & apud exteros: Siquidem & reges fecere Hiero. Philometer. Attalus: Archelaus: & duces Xenophon: & pen⁹ etia Mago. Cui quide tm honore senatus noster attribuit carthagine capta: cu regulis africe bibliothec cas donaret: vnus eius duodeviginti volumina ceteret i latinā linguā transferenda cum. M. Cato p cepta codidisset: pitisq; lingue punice dandū negociū i quo pcessit ois vir tum clarissime familie. D. Syllanus sapientiae compositisimē/ quos sequeremur ptextuimus i hoc volumine nō igrate nominā do. M. Varrone/ q octogesimo primū vitae annū agēs ea de re pdendum putauit.

Ratio de agricultura.

Vd Romanos multo serior vitu cultura esse cepit. Primoq; vt necesse erat arua tm colere Quoru nobis ratio nūc tractabif nō vulgari mō: veru vt adhuc fecimus: & vetustis: & po stea inuētis omni cura pquisitis: causaq; reg⁹ / & ratione simul eruta. Dicemus & sydera: sy deruq; ipso terrestria signa dabim⁹ indubitata. Quadoquidē q adhuc ea diligēt⁹ tracta uere: qbusuis oratoribus potius q agricolis scripsisse possunt videri. Ac primū ois oraculis maiore ex parte agemus: q nō in alio vitae genere plura/ certioraue sunt. Cur. n. nō videātur oracula a certissimo die: maximeq; veridico vsu pfecta/ Principium aut a Catone sumemus.

Laus agricolarum/ & quae obseruanda in agro parado.

CA. V.

Nota. 8^a
vel aquam
viam

Aduerte.

Ertissimi viri/ & milites strenuissimi ex agricolis gignuntur: minimeq; male cogitantes. Prae diu ne cupide emas. In re rustica opi ne parcas. In agro emedo: minime. Qd male emptu est: sep poenitet. Agru paraturos an oia intueri oportet aquae vim: & vicinu. Singula ma gnas iterptatiōes habet: nec dubias. Cato in coterminis hoc amplius aestimari iubet: quo pacto viuāt In bona est regione bene nitere: Attilius Regulus ille punico bello bis cōsul aiebat: neq; fecundissi mis locis in salubrem agru parādum. Neq; effoetis saluberrimu. Salubritas loci nō semp incolarū cō lore detegit: qm assueti in pestilētibus durāt. Praeterea sunt qdam partibus anni salubria. Nihil autē salutare est: nisi quod toto anno salubre. Malus est ager: cum quo dominus luctatur. Cato inter pri ma spectari iubet: nō solum sua virtute valeat: qua dictu est positione. Vt operariorum copia ppe sit. Oppiduq; validum. Vt nauigioru euectus/ vel itineru. vt bene edificatus: & cultus. In quo falli pleros q video: Segnitie. n. prioris domini p emptore esse arbitratur. Nihil est damnosius deserto agro. Ita q Cato de bono domino melius emi: nec temere contemnēdam alienā disciplinam: agroq; vt homi ni: quis qstuosus sit: si tamen/ & sumptuosus: nō multum superesse. Ille in agro qstuosissimam iudicat vi tem nō frustra: quonia ante oia de impese ratione cauit. Proxie hortos irriguos: nec id falso: si & sub oppido sint. Et prata q antiqui parata dixere. Idēq; Cato interrogatus q eēt certissimus qstus respō dit. Si bene pascat: Qui pximus si arat bene summa omniū in hac spectada fuit: vt fructus is maxi me pbaretur: qui q minimo impedio cōstatu⁹ esset. Hoc ex locor⁹ occasioe aliter alibi decernit. Eo demq; ptinet: q agricolā vendacē oportere esse, dixit. Fundum in adolefcētia conserēdum sine con satione aedificādum nō nisi cōsito agro. Tunc quoq; cōtanter: optimumq; est (vt vulgo dixere) alie

na isania frui: sed ita ut villarū tutela nō sit oneri. Eū tñ qui bene habitet sepius v̄titare in agrū. Frō
tēq; domini plus pdesse q̄ occipitum nō mentiuntur.

De villarū positione: & p̄cepta antiquorū de agro colēdo.

CA. VI.

Nota.

Modus hic pbat: ut neq; fundus villam quærat: neq; villa fundum. Non ut fecerint: iuxta
diuersum eadem ætate exemplis. L. Lucullus. Q. Scæuolacum villa. Scæuolæ fundus ca
reret: villa Luculli agro. Quo in genere cēforia castigatio erat: minus arare q̄ vertere. Nec
hoc sine arte quadam est. Nouissimus villam in misienſi posuit. C. Marius. viſ. consul: sed peritia ca
stramentandi: sicut comparatus ei in ceteris etiam. Scylla fœlix. Quos cēcos fuisse dixere cōuenit.
Neq; iuxta paludes ponēdam esse: neq; aduerso amne. Quāq; Homerus omnino eflumina semper
ante lucanas auras insalubres verissime tradit. Spectare in æstuosis locis septētrionē debet: meridiē
in frigidis. In tēperatis exortum æquinoctialem. Agri ipsius bonitas quibus argumentis indicanda
sit: q̄q; de terræ optimo genere differētes abunde dixisse possumus videri: etiamnum tamē tradita
notas subſignabimus Catonis maxime verbis. Ebulum: vel prunus siluestris: vel rubus: bulb² minu
tus: trifolium: herba pratensis: quercus siluestris: pyrus: malusq; frumētarij soli notē. Item nigra ter
ra & cinerei coloris. Omnis creta coquit: nisi permacra. Sabulus etiam nisi id pertenuē est: & multo
campeſtribus magis q̄ cliuosis respondent eadem. Modum agri in primis seruandū antiqui putaue
re. Quippe ita censebant. Satius esse minus ferere & melius arare. Qua in ſentētia & Virgilium fuiſ
se video. Verumq; conſtitētibus latifundia p̄didere Italiam. Iam vero & p̄intias sex & ſemilles do
mini africæ possidebāt: cum interfecit eos Nero princeps. Nō fraudabo magnitudine hac quoq; sua.
Cn. Pompeium qui nūq; agrum mercatus est conterminum. Agro empto domum vendendam in
clementer atq; nō ex utilitate publicis ſtans. Mago censuit. Hoc exordio p̄cepta pandere ingress² ut
tamen appareat assiduitatem desideratā ab eo. De hic peritia villicorū in cura habēda est. Multaq;
de ijs Cato p̄cepit. Nobis satis sic dixisse: q̄. p̄ximum domino corde esse debere: & tamē sibi metipſi
nō videri. Coli rura ergastulis pessimū est: ut quicquid agitur a desperantibus. Temerarium videat²
vnam vocem antiquorum posuisse: & fortassis incredibile penitus eſtimēt. Nihil minus expedire q̄
agrum optime colere. L. Tarius Rufus infima natalium humilitate cōſulatū militari industria me
ritus antiquę alias parsimonie circiter mille sextertium liberalitate Diui Augusti congestus vsq; ad
detractionem heredis exhaustit agros in piceno coemēdoq; in gloriam. Internitionē ergo famēq; cē
ſemus: Immo hercule iudico modum rerum omniū utilissimus. Bene colere necessarium est. Opti
me damnosum. Præter q̄ sobole sua colono: aut pascendis. Alioquin domino aliqua melleſ colligere
nō expedit: si computetur impendiū operæ. Nec temere oliuam nec quasdā terras diligēter colere:
ſicuti iſicilia tradūt itaq; decipi aduenas. Quo nā igitur modo vtilissime coloni agri: ex oraculo ſci
licet malis bonis. Sed deſēti equum est abauos: qui p̄ceptis ſuis p̄ſpexere vitę. Nā cū dicerent malis
intelligere voluere vilissimos. Summū. puidētię illoz fuit: ut q̄ minimus eſſet impēdiſ. Præcipiebat
enim iſta: qui triūphali denas argēti libras in superlectile crimini dabāt: qui mortuo villico relinque
re victorias Et reuerti ſua rura poſtulabāt: quorū prædia colēda ſuſcipiebat reſpubli. executusq; du
cebant ſenatu illi vilicāte. Inde illa reliqua oracula. Neq; agricolam eē quisquis emeret quod p̄ſtare
ei fundus poſſet. Malum patrēfamilias: quisquis interdū faceret quod noctu poſſet: niſi in tēpeſtate
cæli. peiorē qui p̄ſeſtis diebus ageret quod ſeriatis deberet. Pessimum qui ſereno die ſuo teſto poti²
operaret q̄ in agro. Nequeo mihi tēperare: quo minus vnum exēpluz antiquitatis afferā. Ex quo in
telligi poſſit apud populuz etiā de culturis agēdi morē fuiſſe: qualiter deſēdi ſoliti ſint illi viri. C. Fu
rius Creſinus e ſeruitute liberatus cum in paruo admodum agello largiores multo fructus p̄ciperet
q̄ ex amplissimis vicinias. In iuidia magna erat: ceu fruges alienas pelliceret venēficijs. Quāobrez a
Sp. Albino curuli die dicta metuēs damnationē euz in ſuffragium tribus oporteret ire: iſtrumētū ru
ſticū omnē in forum attulit: & adduxit filiā validā: atq; (ut ait Piſo) bñ curatā ac veſtitam: ferramēta
egregie facta: graues ligones: vomeres ponderoſos: boues ſaturos. Poſtea dixit. Venēficia mea quiri
tes hęc ſunt nec poſſuz vobis oſtendere: aut in forum adducere lucubrationes vigiliāq; & ſudores.
Omniū ſerētijſ absolutus itaq; ē. Proſecto opa nō ip̄ſa cultura conſtat. Et ideo maiores fertilissimū
in agro oculū domini eē dixerūt. Reliqua p̄cepta reddē ſuis locis: quę ppria ſinguloz genez erūt
Interim cōmunia quę ſuccurrūt nō omittemus. Et in primis Catonis humanissimū & vtilissimū. Id
agendū ut diligant vicini. Cauſas reddit ille: quas exiſtimamus nulli eſſe dubias. Inter prima idē ca
uet: ne familiæ male ſint. Nihil ſero faciēdum in agricultura oēs cēſet. Iterūq; ſuo quæq; tpe facien
da. Et tertio p̄cepto p̄termiſſa fruſtra reuocari. De terra cariōſa execratio. Catonis abūde idicata ē.
Quāq; p̄dicere nō ceſſat iſ. Quicquid per aſellum fieri poteſt vtilissime conſtat. Filix biēnio mori
ſi frondē agere nō patiaris. Id eſſicaciſſime cōtingit germinātis ramis baculo decuſſis. Succus enim

C. Marius ſū
mus colonus
viſ. conſulele
ctus.
Vel omnie.

Vel pinus.

Vel ſiclium.

Agriculturæ
oracula

C. Furius cre
ſin² a iudicio
absolutus.

Verba furij
ad ſenatum

In agricultu
ra veſpe nihil
agendum.

Caui Plinii secundī naturalis hīstorie.

ex ipsa defluēs necat radices. Aiunt & circa solstitium auulsas non renasci: nec harundine sectas: aut exaratas vomeri harūdine imposita. Similiter & harundinē exarari silice vomeri imposita p̄cipiūt Iūcosus ager verti pala debet. At i saxoso bidētib⁹. Fruteta igni optime tollunt. Humidiore agrum fossione concidi: atq; sicari vtilissimū est. Fossas aut retutis locis apertas relinqui. In solutiore terra sepius firmari. In reprociis ac supinis laterib⁹ p̄cumbere quasdā obferari: & in alias dirigi. Maior res parētioresq; (si sit occasio) silice vī glarea sterni. Ora vtrinq; lapidib⁹ statu minari: & alio supintegi. Siluæ extirpationem Democritus prodidit: lupini flore insucco cicutæ vno die macerato sparsisq; radicibus.

¶ De frugum generibus & natura.

CA. VII.

¶ Quoniam preparatus est ager: natura: nunc indicabitur frugum. Sunt autē duo prima earum genera. Frumēta vt triticum: hordeus. Et legumina vt faba & cicer. Differētia vero notior: q̄ vt indicari deceat. Frumēti ipsius totidē genera per tempora satū diuisa. Tyberina quæ circa virgiliarum occasum terra per hyemē nutriuntur: vt triticū: far: hordeū: Aestiuā quæ æstate ante vergiliarum exortum feruntur: vt miliū: panicū: sisama: horminū: irio: italia dūtaxat ritu. Alioquin in grēcia & asia omnia vergiliarum occasu feruntur. Quēdam aut vtroq; tempore in italia. Ex his quēdam & tertio veris scilicet. Aliqui verna: miliū: panicū: lentē: cicer: halicā appellāt. Sementica autem triticum: hordeum: fabam: napum: rapam. Et in tritici genere p̄s aliqua pabuli est quadrupedū causa sati: vt farrago. Et in leguminibus vt vitia. At cōmunis quadrupedum hominumq; vsui lupinus. Legumina omnia singulas habēt radices p̄ter fabam: easq; surculosas: quia nō in multa diuiduntur. Altissimas autē cicer. Frumenta multis radicanē fibris sine ramis Erumpit a primo saltu hordeus die septimo. Legumina quarto: vel cum tardissime septimo. Faba a xv. ad. xx. Legumina in ægypto tertio die. Ex hordeo alterum caput grani in radicē exit: alterum in hærbam: quē & prior floret. Radicē crassior pars grani fūdit: tenuior florē. Cæteris seminibus eadē pars & radicem & florē. Frumēta hyeme in hærba sunt: verno tēpore fastigiant in stipulam: quæ sūt hyberni generis. At miliū & panicū in culmē geniculatū & concauū. Sisama vero in ferulaceus Omnium satōz fructus aut spicis cōtinent: vt tritici: hordei: muniturq; vallo aristarū quadruplici aut includitur siliquis: vt leguminū: aut vasculis: vt sisamæ: ac papaueris. Miliū ac panicū tantū pro indiuiso & paruis auib⁹ exposita sunt: indefensa quippe mēbranis continent. Pannicum a pāniculis dictū: cacumine languido nutate: paulatim extenuato culmo: pene in sui culum p̄densis acervatur granis: cū longissima pedali obsimili cōmē granū cōplexa: quē fimbriato capillo curuat. Sūt & panico genera. Māmoso: epēno: paruis racemato pāniculis: & cacumine gemino. Quin & colore distinguūt: cādido: nigro: ruffo: etiā purpureo. Panis multifarie & e milio fit: panico: rarius. S; nullum frumēto pōderosius: aut qd coquēdo magis crescat. Lx. em̄ pondo panis e modio reducūt: modūq; pultis ex tribus sextarijs madidis. Miliū intra hos decem annos ex india in italiam inuectus est: nigrum colore: amplū grano: harūdineū culmo. A dolescit ad pedes altitudine septēz p̄grandib⁹ culmis. Lobas vocant: oīm frugū fertilissimū. Ex vno grano terni sextarij gignunt. Seri debēt in humidis. Frumēta quēdā in genu tertio spicā icipiūt cōcipere. Quēdā in quarto: sed etiānum occultā Genicula aut sunt tritico quaterna. Farrisena. Hordeo octona. S; nō ante supra dictum geniculorū numēz cōceptus est spice sui fecerit: quattuor aut quinq; tardissime diebus florere incipiunt. Totidēq; aut paulo plunibus deflorescūt. Hordea vero cuz tardissime septē. Varro quater nouenis diebus fruges absolui tradit: & mēse nono meti. Fabæ in folia exeunt: ac deinde caulem emittūt nullis distinctū internodijs. Reliqua legumina surculosa sunt. Ex ijs ramosa cicer: eruū: lens. Quorūdā caules spargunt in terram: si nō habeant adminiculum: vt pisorū. Quod si non habuere deteriora fiunt Leguminum vnicaulis faba sola. Vnus & lupinis. Cæteris ramosus: prætenui surculo. Omnib⁹ vero fistulosus. Folium quēdam a radice mittūt: quēdam a cacumine. Frumentum vero & hordeū vitia q; & quicquid in stipula est in cacumine vnum foliū habēt. Sed hordeo scabra sūt: ceteris leuia. Multiplicia cōtra fabæ: ciceri: piso. Frumētis folijs harūdineū. Fabę rotundū: & magnæ leguminum parti. Longiora eruiliæ & piso. Fasiolis venosa. Sisamæ & irioni sanguinea. Cadunt folia lupino tantum: & papaueri. Legumina diutius florent: & ex ijs eruū ac cicer. Sed diutissime faba. xl. diebus. Non autem singulis capi tandiu: quoniam alio desinente alius incipit. Nec tota seges sicut frumenti pariter. Siliquantur vero omnia diuersis diebus: & ab ima primum parte paulatim flore subeūte. Frumēta cū defloruere crassescunt: maturantq;: cū plurimū diebus. xl. perficiunt. Itē faba. Paucissimis cicer. Idem a semēte diebus. xl. pficitur. Miliū & panicū & sisama: & omnia æstiuā quadraginta diebus maturant a flore. Magna terrę celiq; differētia. In ægypto enim hordeum sexto a satū mēse. Frumenta septimo metuntur. In hellade hordeū. In pelopōneso octauo & frumēta etiā tardī⁹.

Legumina
omnia Ra. p̄
ter fa. habens
tia.

Pānicū vnde.

Grana in stipula crinito textu spicant. In faba leguminibusq; alternis lateribus siliquant. Fortiora hyeme frumeta leguminaq; in cibo. Tunicę frumeto plures. Hordeū maxie nudū: & halica: s; præcipue auena. Calamus alior frumeto q̄ hordeo. Arista mordacior hordeo: in area exterunt triticū & filigo & hordeum. Sic & ferunt pura: qualiter molunt: quia tosta nō sūt. E diuerso far: milium: panī cū purgari nisi tosta nō possūt. itaq; hæc cū suis folliculis ferunt cruda. Et far in vaginulis suis seruāt ad satum: atq; nō torrēt. Leuissimū ex ijs hordeū raro excedit. xv. libras: & faba. xxi. Pōderosius far: magisq; etiā triticū. Far in egypto olyra cōficiť. Tertiū genus spicę hoc ibi est. Gallia quoq; suum genus farris dedere: quod illic brance vocāt: apud nos scandalum nitidissimi grani. Et alia differentia est: q̄ fere quaternis libris plus reddit panis: q̄ far aliud. Populū romanū farre tantum e frumento. ccc. annis vsū. Verrius tradidit. Triticū genera plura quę fecere gētes. italico nullū equidē cōparauerim cādore ac pondere: quo maxime decernit. Montanis modo cōpareť italię agris externus: in quo principatus tenuit boetia: deinde sicilia: mox africa. Tertium pōdus erat thracio syrioq;: dein de egyptio: athletarum cum decreto: quorum capacitas iumētis similis quem diximus ordinē fecerat. Gręcia & ponticum laudauit: quod in italiam nō peruenit. Ex omni eodem genere grani prætulit oreūtium & tragus dignes: & selinūtium argumēto crassissimi calami. itaq; pingui solo hæc genera assignabat. Leuissimum & maxime inane seu tenuissimi calami in humidis feri iubebat: quoniā multo egeret alimēto. Hæc fuere sententię Alexandro magno regnante: cum clarissima fuit gręcia atq; in toto terrarū orbe potētissima: ita tamē: vt ante mortē ei⁹ annis fere cētū quadragitaq; So-phocles poeta in fabula Triptolemo frumētū italicū ante cuncta laudauerit: aduerbiū trāslata snia. Et fortunatam italiam frumento canescere candido.

Quæ laus peculiaris hodie italico est. Quo magis admiror posteros gręcorū nullam mentionē hui⁹ fecisse frumēti. Nunc ex ijs generibus quæ romam inuehuntur leuissimum est gallicus atq; cheronneso aduectum: quippe nō excedunt in modum vicens libras: si quis granum ipsum pōderet. Adijcit sardium sex libras: alexandrinū & trientes. Hoc est & sicli pondus. Boeticum totam libras addit: africanū & dodrantes. In transpadana italia scio vicens quinas libras farris modios pendere. Circa clusium & senas. Lex naturæ certa est in quocūq; genere pane militari: tertia portio ad grani pōdus accedat. Sicut optimum esse frumentum: quod impactum congiū aquæ capiat. Quibusdā generibus per se pondus sicut balearico: modio tritici panis pōdo. xxx. reddit. Quibusdā in permixtis vt cyprio & alexandrino. xx. prope libras nō excedentibus. Cyprium fuscum est: panem nigrum facit. Itaq; misceť alexandrinum candidū: redduntq; xxv. pondo. Thebaicum libras adijcit. Marina aqua subigi: quod pleriq; maritimis in locis faciūt occasione lucrandi salis vilissimū. Nō alia de causa oportuniore morbis corpora existunt. Gallię & hispaniæ frumeto in potum resolutū quibus diximus generibus spuma ita cōcreta pro fermēto vtuntur. Qua de causa leuior illis q̄ ceteris panis est. Differentia est & calami. Crassior quippe melioris est generis. Plurimis tunicis thraciū triticū vestitur ob nimia frigora illi plagę exquisitum. Eadem causa & trimestria inuenit detinētibus terras nubibus: quod tertio fere satum mense vt in reliquo orbe metitur. Totis hoc alpibus notū: & hyemalibus puintijs. Nullum hoc frumento letius. Vnicalamū p̄terea: nec vsq; capax: seritq; nō nisi tenui terra. Est & bimestre circa tracium sinum: quod. xl. die quo satum est maturescit: mirumq; nulli frumento plus esse ponderis: & fufuribus carere. Vt eo & sicilia & achaia: mōtosis vtraq; partib⁹. Euboea quoq; circa caristum. In tātum fallitur Columella: quine trimestris quidē proprium genus existimauerit esse cum sit antiquissimum. Gręci trimenon vocant. Tradunt in bac̄tris grana tantæ magnitudinis fieri: vt singula spicas nostra æquent. Primum ex omnibus frumētis serit hordeum. Dabimus & dies ferendi cuiq; generi natura singulorum exposita. Hordeum indis satiuus & siluestre ex quo panis apud eos præcipuus. Italici quidē maxime oriza gaudēt: ex qua ptisanam conficiūt: quaz reliqui mortales ex hordeo. Orizæ quidē folia carnosa: porro similia: sed latiora. Altitudo cubitalis: flos purpureus: radix gemmę rotunditatis. Antiquissimum in cibis hordeum: sicut ateniensiu⁹ ritu. Menandro auctore apparet & gladiatorum cognomine: qui hordeatij vocabant. Polentā quoq; gręci non aliunde p̄ferunt. Pluribus sit hæc modis. Gręci p̄fufum aqua hordeum siccant nocte vna: ac postero die frīgunt: deinde mollis frīgunt. Sunt qui vehementius tostū rursus exigua aqua aspergant: siccantq; priusq; molant. Alij vero virētib⁹ decussum hordeum recens purgāt madidumq; in pila tundūt: atq; in corbibus eluunt: ac siccatum sole rursus tundūt: & purgatum molunt. Quocūq; autes genere p̄parato vicens hordei libris: ternas seminis lini: & coriādri selibras: salisq; acetabulo: torrentes ante omnia miscent in mola. Qui diutius volunt seruare cum polline ac fufuribus suis cōdūt nouis fictilib⁹. Italia sine perfusione tostum infusile formā molit: iisdem additis: atq; etiā milio. Pane ex hordeo antiquis vsitatum vitā dānauit: quadrupedumq; tradidit refectibus. Ptisanæ inde

Vel cōtra cōtion & tragus & selior nimum

Vel granum hemine.

Caſij Plinii ſecundi naturalis hiſtorie.

uſus validiſſimus ſaluberrimuſq; tantopere probat. Vnum laudibus eius volumen dicauit Hippocrates clariſſimus medicus ſcientiæ. Ptiſanę bonitas præcipua vti cenſi. In ægypto vero ea eſt q̄ fit ex hordeo: cum ſunt bini anguli. In boetia & africa genus ex quo fiat hordei glabruſ appellat Turranius. Idem olyra & oryzam eandē eſſe exiſtimat. Ptiſanę cōficiendę vulgata ratio eſt. Simili modo ex tritici ſemine tragum fit in campania tantum & ægypto. Amilum vero ex omni tritico ac ſilagine. Sed optimum ex trimēſtri. Inuentio eius chio inſulę debet: & hodie laudatiſſimum inde eſt: appellatus ab eoq; ſine mola fiat. Proximū trimēſtri: quod eſt minime pōderoſo tritico. Madefcit dulci aqua i ligneis vaſis: ita vt integat: quiqueſ in die mutata. Meli⁹ ſi & i nocte: ita vt miſceat pariter emolitū priuſq; aceſcat. Linteoq; aut ſportis ſiccātū tegulę inſundit illitę ſermēto: atq; ita in ſole denſat. Poſt chiū maxie laudat creticū: mox ægyptium. Probat autez leuitate & leuore: atq; vt recens ſit. Iam & Catonis dictū. Apud nos hordei farina ad mededū vtunt. Mirumq; in uſu iumentorū ignibus durato: ac poſtea mollito: offiſq; humana manu dimiſſis maiores in aluum vires toroſq; corporis fieri. Spicę quędā binos ordines habent: quędam plures uſq; ad ſenos. Grano ipſi aliquot differētię: longius leuiuſq; aut breuius: aut rotūdius: cādidiuſ: nigriuſ: vel cui purpura eſt. Vltimo ad polentam contra tempeſtates cādido maxima infirmitas. Hordeum frugum omnium nobiliſſimū eſt: ſeri non valet niſi in ſicca & ſoluta terra: ac niſi lęta. Palea ex optimis. Stramēto vero ei⁹ nullum comparatur. Hordeum ex omni frumēto minime calamitoſum: quia tollit anteq; triticum occupet rubigo: itaq; ſapientes agricolę triticum cibariis tantum ſerunt. Hordeū ſarculo ſeri dicunt: propterea celerrime reddit: fertiliſſimūq;. Quod in hispania & carthagine aprili menſe collectum eſt: hoc ſeritur eodem mēſe in celtiberia: eodemq; anno bis naſcitur. Rapitur omne a prima ſtatim maturitate feſtinantius q̄ cętera. Fragili enim ſtipula & tenuiſſima palea granum continetur. Meliorem etiā polentā fieri tradunt ſi nō exacta maturitate tollatur.

¶ Non omnia frumenti genera vbiq; naſci: & de reliquis. in oriente generibus.

CA.VIII.

H Rumentu genera non eadem vbiq; neq; vbi eadem ſunt iſſdem nominibus. Vulgatiſſima far: quod adorem veteres appellauere: ſiligo: triticum Hęc plurimis terris communia. Arinca galliarū propria: copioſa & italię eſt. In ægypto autem ac ſyria cilicię & aſia ac gracię parte peculiareſ zea: olyra: typhē. Aegyptuſ ſimilaginez conficit e tritico ſuo nequaquā italicę parem. Qui zea vtuntur non habent ſar. Eſt & hęc italię in cāpania maxime: ſemēq; appellat. Hoc debet nomen reſ præclara vt mox docebimus. Propter quam Homeruſ ζειδωποσ απορυα. dixit Non vt arbitrantur aliqui: quoniam vitam donaret. Amyum quoq; ex ea ſit priore craſſiuſ. Hęc ſola differentia eſt. Ex omni genere duriffimum far: & cōtra hyemes firmiſſimum. Patitur frigidiffimoſ locos: & minus ſubactos: vel æſtuofos ſitientēſq; primuſ antiquiſ latio cibis: magno argumento in adorem donis ſicuti diximus. Pulte autem nō pane longo tempore vixiſſe romanos manifeſtū. Quoniam inde & pulmentaria hodieq; dicuntur. Et Enniuſ antiquiſſimuſ vates obſidionis famē deſcribens offam eripuſſe plorātib⁹ liberis patreſ cōmemorat. Et hodie ſacra priſca atq; nataliū pulte fritilla conficiunt: videſq; tam pluſ ignota gracię fuiſſe: q̄ italię polēta. Tritici ſemine auīdiuſ nullum eſt: nec quo pluſ alimēti trahat. Siliginem dixerim proprie tritici deliciā: candor eſt: & ſine virtute & ſine pondere: conueniens humidis tractibus: qualeſ italię ſunt & gallię comatę. Sed tranſalpeſ in allobrogum tantum auernorumq; agro ptinax. In cęteris ibi partibus biennio in triticum tranſit. Remedium vt grauiffima quęq; grana ei⁹ ſerantur.

Vel habet.

¶ De piſtoriis: & mollitura: & farina.

CA.IX.

Silagine lautiffim⁹ panis. piſtrinarumq; opera laudatiſſima. Præcellit in italia: ſi campana pilis natę miſceat. Ruſſior illa: at piſana candidior ponderoſior vero cretacea. Iuſtum eſt e grano campanę quam vocant caſtratę: e modio redire ſextarioſ quattuor ſiliginis. Vel e gregali ſi caſtrata ſextarioſ quinq;. Præterea ſloris ſemodiuſ. Et cibarij quod ſecūdarium vocāt ſextarioſ quattuor. Furfuriſ ſextarioſ totidem. E piſana autem ſiliginis ſextarioſ quinq;. Cętera paria ſunt. Cluſina arentiaq; etiānum ſextarioſ ſiliginis aſſumunt: in reliquis pares. Si vero pollinem facere libeat. xvi. pondo panis redeunt. Et cibarij tria. Furfurum ſemodiuſ. Mole diſcrimine hoc conſtat. Nam quę ſicca moluntur pluſ farine reddunt. Quę falſa aqua ſparſa cādidiorem medullā: verum pluſ retinēt in furfure. Farinā a farre dictam noīe ipſo apparet. Silagineę farine mo diuſ gallicę. xxiij. libras panis reddit. Italicę duab⁹ trib⁹ ve ampliuſ in atropitio pane. Nā furnaceis binas adiſciunt libras in quocunq; genere.

Vel adſciunt.

¶ De ſimilagine & ſilagine & de alijs generibus & de piſtura.

CA.X.

Similago ex tritico fit laudatissima. Ex africa iustum est e modijs redire semodios: & polli-
nis sextarios quinq. Ita enim appellant in tritico: quod florem in siligine. Hoc erarij offi-
ne chartarij vtuntur. Preterea secundarij sextarios quattuor. Furfurumq. tantum. Pa-
nes vero e modio similaginis. cxxij. E floris modio. cxvij. Precium huic annona media in **Vel polinem.**
modio farinae. xl. asses. Similagini castrate octonis assibus amplius. Siligini castrata duplum. Est &
alia distinctio. Similago. l. pollin autem. xvij. pondopanis reddere visa tritici. xxx. cuz triente: & se-
cundarij panis quinas selibras: totidem cibarij: & furfurum sextarios sex. Siligo nuq. maturescit pa-
riter: nec vlla segetu minus dilationem patitur propter teneritatem. Iisq. quae maturut. ptin⁹ gra-
num dimittentibus: sed minus q. cetera frumenta in stipula periclitat: quonia semper rectam habet
spicam: nec rorem continet: qui rubiginem faciat. Ex africa dulcissim⁹ panis: ipsa spissior q. far: & ma-
ior spica eadem & ponderosior. Raro modius granum non. xvi. libras implet. Exterij in greca difficul-
ter. Ob id iumentis dari ab Homero dicta. Hec em est quam vocat olyram. Eadem in egypto faci-
lis fertilisq. far sine arista est. Item siligo excepta ea que laconica appellat. Adijciunt ijs genera: bro-
mos: siligo exceptitia: & tragos externa omnia ab oriēte inuecta orize similia. Tiphe & ipsa eiusde
generis: ex qua fit in nostro orbe oriza. Apud graecos est & isia. Tradutq. eam ac tiphen cu sint dege-
neres radice ad frumentum: si pistae serant: nec ptin⁹: sed tertio anno. Tritico nihil est fertilius. Hoc
enim natura ei tribuit: quoniam eo maxime alat hominem. Vt pote cum e modio si sit aptum solu:
quale in bizatio africe capo centeni quinquageni modij reddant. Misit ex eo loco Diuo Augusto p-
curator eius ex vno grano vix credibile dictu quadringeta paucis minus germina. Extatq. de ea re
epistole. Misit & Neroni similiter. cccxl. stipulas ex vno grano. Cuz centesimo quidem & leonrini si-
cilie capi fundunt. Alij: & tota betica: & in primis egyptus. Fertilissima tritici genera ramosu: aut
quod centigranum vocat. Inuet⁹ est iam & scap⁹ vnus centu fabis onustus. Aestiu frumeta dixim⁹
si fama: miliu panicu. Sisama ab indis venit: ex ea & oleu coficiunt. Color eius candidus. Huic simile
est in asia graeciaq. erisimu: idēq. erat: nisi pinguis esset: quod apud nos vocat irione: medicaminib⁹
annumerandu potiusq. frugibus. Eiusdem naturae & hormiu a grecis dictum: sed cymino simile: feri-
turq. cum sisama hoc & irione. Nullum animal vescitur yrentibus Pistura non oim facilis. Quippe
& hetruria spicam farris tosti pisete pilo pferrato fistula ferrata: & stella intus denticulata: vt nisi in-
tenti pisant: concidantur grana: ferroq. frangant. Maior pars italie ruidu vtitur pilo: rotis etiā: quas
aqua verset obiter: & molat. De ipsa ratione pisendi Magonis pponet sententia. Triticu ante pfun-
di aqua multa iubet: postea euelli. Deinde sole siccatu pila repeti. Simili modo hordeu. Hui⁹ sexta-
rios. xx. spargi duob⁹ sextarijs aquae. Lentē torrere prius: deinde cu furfurib⁹ leuiter pisi. Aut addi-
tos in sextarios. xx. lateris crudi frustro: & harenē semodio. Eruliam iisdem modis quib⁹ lētē. Sisa-
mam in calida macerata exporrigi Deinde cofricari: frigide immergi: vt paleae fluctuent: iteruq. ex-
porrigi in sole sup linthea. Quod nisi festinato pagat: lurido colore muscere. Et ipsa quae aut eualuā-
tur varia pisturarum rationem habent. Acus vocatur cum se pisitur. Spica tantu aurificu ad vs⁹. Si
vero in area terit cu stipula: palea vt maiore in terrae parte ad pabula iumentor. Milij & panici &
sisame appludā vocat purgameta: alibi alijs nominibus. Milio capania gaudet pcipue: pulteq. can-
didā ex eo facit. Fit & panis pcedulis. Sarmataru quoq. gentes hac maxime pulte alutur: & cruda
etiam farina equino lacte: vel sanguine e cruris venis admixto. Aethiopes nō alia fruge q. milij hor-
deiq. nouere. Panico & gallie qdā pcipue aquitania vtitur. Sed circupadana italia addita faba: si-
ne qua nihil coficiūt. Pōrice gentes nullum panico praferūt cibū. Cetero aestiu frumeta riguis ma-
gis etiā q. hymbribus gaudēt. Miliu & panicum aqui minime: cu in folia exeūt. Vetāt ea inter vites
arborelq. frugiferas feri terram emacrari hoc satue existimantes.

**De fermentis & panis faciendi ratio & genera: & quando primum pistores
romae & de cribris & alica.**

CA. XI.

Milij praecipu⁹ ad fermetu vsus e musto subacti in annu tempus. Simile fit ex tritici ipsi⁹ fur-
furib⁹ minutis & optimis e musto albo triduo maturato subactis: ac sole siccatis. Inde pa-
stilos in pane faciendū dilutos: cum similagine seminis feruefaciūt: atq. ita farinae miscēt:
sic optimu panē fieri arbitrant. Graeci in binos semodios farinae satis esse belles fermeti cofituere.
Et haec quidē genera vindemijs tantu fiunt. Quo libeat vero tpe ex aqua hordeoq. bilibres offae fer-
uenti foco: vel fictili patina torrent cinere & carbone: vsq. dum rubeāt. Postea operiūt in vasis do-
nec acefcāt: hinc fermetu deluūt. Cu fieret aut panis hordeaceus eruliae aut cicetulae farinae ipse ad
mixtioē fermetabāt. Iustumq. erat duē librae i quib⁹ semodios. Nūc fermetu fit ex ipsa farina q. subigit
pri⁹ q. addat sal ad pulvis modū decocta: & relicta donec acefcāt. Vulgo vero nec sufferuere faciunt
sed tantu pridie asseruata materia vtunt. Palāq. natura est acore frumentarij: sicut & validiora eē cor-
Vel erui.
Vel cicercule

Caui Plinii secundī naturalis hīstorie.

Vel artopticij.

In primis pis-
tores romæ
fuerunt.
Vel artoptaz.

Vel deterunt

Vel refina.

pora quæ frumentato pane alunt. Quippe cū apud veteres ponderosissimo cuiq; p̄cipuo tritico sa-
lubritas phibita sit. Panis ipsi⁹ varia g̃na p̄seq supuacū videf. Alias ab oblonijs appellari vt ostrea
rij. Alias a delitijs vt artolagani. Alias a festinatiōe vt speusici. Necnō a coquēdi ratione vt furnacei
vel artoptesij: aut in clibanis cocti nō pridem etiā e ptib⁹ aduecto: quē alij aquaticū vocāt: qm̃ aqua
trahitur a tenui & spongiosa inanitate alij p̄thicū. Sūma laus siliginis bonitate & cribri tenuitate cō
stat. Quidam ex ouis aut lacte subigunt. Butyro vero gentes etiam pacatę ad operis pistori⁹ genera
transeunte cura. Durat⁹ sua p̄ceno in panis inuentiōe gratia ex alicę materia cū nouē dieb⁹ macera
ta: decimo ad speciem tracta: vt subacta vuę passę succo est: ibi postea in furnis ollis indita: q̃ rumpā
tur ibi torrent. Neq; est ex eo cibus nisi madefacto: quod fit lacte maxime mulso. Pistores Romę nō
fuerunt ad persicum vsq; bellum: annis ab vrbe cōdita super quingentos octoginta. Ipsi panes facie
bant quirites: mulierūq; id opus erat sicut etiā nūc in plurimis gentium. Artoptesiā Plautus appel-
lat in fabula: quā aululariam scripsit. Magna ob id cōcertatione eruditōq; an is ver⁹ poetę sit illius
certumq; sit Attei Capitonis sentētia. Tostū panē lautioribus coquere solitos: pistoresq; tātum eos
qui far piscebāt nominatos. Nec cocos vero habebāt in seruitijs eosq; ex macello conducebant. Cri-
brorū genera gallię setis equorum iuenere. hispaniæ lino excussiora & pollinaria: ægyptus e papy-
ro atq; iunco. Sed inter hæc dicat⁹ prima & alicę ratio: p̄stātissimæ saluberrimęq; quę palma frugū
indubitātē italiā contingit. Fit sine dubio & in ægypto sed admodū spernēda. In italia vero pluri-
bus locis sicut veronēsi pisanocq; agro. In cāpania tamen laudatissimus: cāpus est: mōtibus subiacet
nymphosis totis quidez. xl. mil. pas. planiciā. Gracia terræ eius (vt p̄tinus solī natura dicat⁹) puluerea
summa inferior bibula: & pumicis fistulās vice. Montium quoq; culpa in bonum cedit. Crebros em̃
hymbres percolat atq; transmittit: nec dilui aut madere voluit propter facilitatem culturę. Eadem
acceptum humorem nullis fontibus reddit: sed temperat: & cōcoquēs itra se vice fusi cōtinet. Serif
toto anno: panico semel: bis farre. Et tamē vere segetes quæ interquievere fundunt rosas odoratio-
rem satiuā: adeo terra nō cessat parere. Vnde vulgo dictū plus apud campanos vnguētī: q̃ apud cæ-
teros olei fieri. Quātum autem vniuersas terras cāpus circū campanus antecedit: tātum ipsum pars
eius: quæ laboriæ vocātur: quē phlegtrū gręci appellāt. Finiunt laboriē via ab vtroq; latere cōsula
ri: quę a puteolis: & quę a cumis capuam deducit. Alica fit e zea quam semen appellauimus. Tundi
tur granum eius in pila lignea. Nam lapidis duritia cōteritur. Nobilius vt notum est pilo vinctoz
penali opera. Primori inest pixis ferrea excussis inde tenuicis. Itēq; iisdē armamētis nudata cōcidit
medulla. Ita fiūt alicę tria genera: minimum: ac secundarium: grandissimum vero apherema appel-
lant. Nondum habēt candorem suoz quo præcellunt. Iam tamen alexandrię p̄feruntur. Postea mi-
rum dictu admiscetur creta: q̃ trāsfit in corpus: coloremq; & teneritatē affert. Inuenitur hæc inter pu-
teolos & neapolim in colle leucogeo appellato. Extatq; Diui Augusti decretum quo anno ad vice-
na milia neapolitanis p̄ eo numerari iussit e fisco suo colonia deducens capuam. Adiecitq; causā af-
ferendi: quoniaz negassem cāpanialicam cōficere sine eo metallo posse. In eodē reperitur & sulphur.
Emicatq; fōtes oraxi oculorū claritati: & vulnerum medicinę: dentiumq; firmitati. Alica adulteri
na fit maxime e zea quæ in africa degenerat. Latiores eius spicę nigrioresq; & breui stipula. Pisunt
cū harena: & sic quoq; difficulter cōterunt vtriculos. Fitq; dimidia modi⁹ mēsurā. Posteaq; gypsi ps
quarta inspergitur: atq; vt coheserit farinario cribro subcerunt. Quæ in eo remāsīt exceptitia appel-
lat⁹: vt grandissima est. Rursus quæ transit arctiore cernit⁹: & secundaria vocatur. Item cribraria: quæ
simili modo in tertio remāsīt cribro augustissimo: & tantum harenas transmittente. Alia ratio vbiq;
adulterandi. Ex tritico candidissima atq; grādissima eligunt grana: & semicocta in ollis: postea are-
faciunt sole ad initium: rursusq; leuiter aspersa molis frangūt. Ex zea pulchrius q̃ ex tritico fit granū
quāuis id alicę vitium sit. Cādorem aut ei p̄ creta lacti incoctis mixtura cōfert.

De leguminibus.

CA. XII.

Sequi natura leguminū: inter quæ maximus honos fabæ. Quippe ex qua tentatus sit etiā
panis. Lomētū appellat⁹ farina ea: aggrauaturq; pōdus illa & omni legumine. Iam vero &
pabulo venalis. Fabę multiplex vsus: omnium quadrupedum generi p̄cipue homini.
Frumētō etiam miscetur apud plerasq; gentes: & maxime panico solida: ac delicat⁹ fra-
cta. Quin & prisco ritu fabaia suæ religionis dijs in sacra est: p̄ualens pulmētarij cibo & hebetare se
sus existimata: insomnia quoq; facere. Ob hoc pythagorica sētentia damnata. Vel (vt alij tradidere)
quoniam mortuorum animæ sunt in ea. Qua de causa parentando vtiq; assūmitur. Varro & ob hæc
flaminem ea non vesci tradit: quoniam & in flore eius litterę lugubres reperiātur. In eadez peculia-
ris religio. Nāq; fabam vtiq; in frugibus referre mos est auspicij cā: quæ ideo referina appellatur. Et
auctionibus eā adhiberi lucrosū putāt. Sola certa frugum etiā exefa repletur crescēte luna. Aqua

Liber. XVIII. Fo. CXXVIII.

marina alia ve salsa nō pcoquitur. Seritur ante vergiliarum occasum leguminum prima: vt antea
 dat hyemem. Vergilius per vereā feri iubet circumpadanē italiæ ritu. Sed maior pars malunt faba
 lia naturæ sationis: q̄ trimestrem fructum eius. Nam filiquæ caulesq; gratissimi sunt pabulo pecori.
 Aquas in flore maxime concupiscit: cum vero defloruit: exiguas desiderat. Solum in quo fata est le
 tificat stercoreis vice. Ideo circa macedoniam thessaliamq; cum florere incepit vertunt arua. Nascit
 & sua sponte plerisq; in locis: sicut septentrionalis oceani insulis: quas ob id nostri fabarias appellant.
 Item in mauritania siluestris passim: sed p̄dura & q̄percoqui nō possit. Nascitur & in egypto spino
 so crule. Qua de causa crocodili aculeos timentes refugiunt. Longitudo scapo quattuor cubitoꝝ ē.
 Amplissima crassitudo. Octonā genicula habet: molli calamo. Simile caput papaueri: colore roseo
 In eo fabæ non supra tricenā. Folia ampla. Fructus ip̄e amarus & odore: sed radix p̄quilata. Incola
 rum cibus cruda: & omnino decocta. Harundinum radicibus similis. Nascitur & in syria ciciliaq; & Velcibis.
 In thorone chalcidis lacu. Ex leguminibus autē nouēbriseruntur lens: & in græcia pisa. Lens amat
 solum tenue magis q̄ pingue: celum vtiq; siccum. Duo genera eius in ægypto: alterum rotundiꝝ ni
 griusq; alterum sua figura. Vnde vario vsu trāslatus est in lenticulas nomen. Inuenio apud auctores
 æquanimittatem fieri vscitibus ea. Pisum in apricis feri debet: frigorū impatientissimū. Ideo in
 italia & in austeriore celo nō nisi verno tempore terra facili ac soluta. Ciceris natura est gigni cū sal
 sine: ideo solū vrit. Nec nisi madefectum pridie feri debet. Differentiæ plures: magnitudine: figu
 ra: colore: sapore. Est em̄ arietino capiti simile: vnde ita appellatur. Album nigrumq; est & colum
 binū: quod alijs venerium vocant: candidum: rotundum: leue. Arietino minus: quod religio peruigi
 lijs adhibet. Est & cicercula minuti ciceris: inæqualis angulos habens veluti pisum. Dulcissimū autē
 id quod eruo simillimū: firmissq; qd̄ nigrū & ruffū q̄ qd̄ albū. Siliquæ rotundę ciceri: ceterisq; legu
 minum lōge: & ad figurā seminis latæ. Piso cylindraci. Fasiolæ cū ipsis mādunt granis. Serere eos
 qua vellist terra licet ab idibꝝ octobris in Kalē. nouēbris. Legumina cū maturescere cœperint rapiē
 da sunt: quoniam cito exiliunt: latentq; cum didicere sicut & lupinum.

De rapis & napis amiterinis.

CA. XIII.

Quā prius dixisse cōueniat de rapis: in transcurso eas attigere nostri: paulo diligentꝝ gr̄
 ci: & ipsi tamen inter hortensia. Si iustus ordo fiat a frumento ptinus aut certe faba dicē
 dis. Quādo alijs præstantior vsus ab ijs non est. Ante omnia namq; cunctis animalibus na
 scuntur: nec in nouissimis. Satiāt ruris alitum quoq; genera: magisq; si decoquētur aqua.
 Quadrupes & fronde earum gaudent. Et homini nō minore rapaciorū suis horis gratia q̄ cima: Vel rapicioꝝ
 rum. Flaccidorum quoq; & in horreis enecatorum: vel maiore q̄ virentium. Ipsa vero durāt & i sua
 terra seruata. Et postea passo pene ad alium. puentus famāq; sentiri phibent. A vino atq; messe ter
 tius hic trāspadanis fructus. Terrā non morose eligit: pene vbi nihil aliud feri possit. Nebulis & pru
 nis ac frigore vltro alūtur amplitudine mirabili. Vidi. lx. libras excedētia. In cibus quidē nostris plu
 ribus modis cōmendant: durantiq; ad alia sinapis acrimonia domita: etiam coloribus picta: præter
 suum semen: sex alijs purpureo quoq; neq; aliud in cibus tingui decet. Genera eorū gr̄ci duo pri
 ma fecere: masculinū fœmininumq; & ea ferendi modo ex eodem semine. Densiore enim satu ma
 sculescere: item in terra difficili. Semen præstantius quo subtilius. Species vero omniū tres. Aut em̄
 in latitudinem fundi: aut in rotunditatem globari. Tertiam speciem siluestrem appellauere: in lōgi
 tudinē radice p̄currēte: raphani similitudine & folio anguloso scabroq; succo acri. Qui circa messē
 exceptus oculos purgat: medeturq; caligini admixto lacte mulierū. Frigore dulciora fieri existi mā
 tur & grandiora. Tepore in folia exeunt. Palmā in nursino agro nascētibus. Taxatio in libras sexte
 rij singuli: & in penuria bini. Proxima in algido natis. Napi vero amiterini quorū eadem fere natu
 ra gaudent æque frigidis. Serunt & ante Kalen. Martias in iugero sextarij quattuor. Diligentiores
 quinto sulco napum feri iubent: rapā quarto vtroq; stercoreato: rapaz latiorē fieri si palea seminetur.
 Serere nudū volūt præcātem sibi & vicinis serere se. Satius vtriq; generi iustus inter duorū minimū
 dies festos. Neptūni atq; Vulcani. Ferūtq; subtili obseruatione quota luna p̄cedente hyeme nix pri
 ma ceciderit: si totidē numinum die intra p̄dictum tēporis spaciū serātur mire puenire. Seruntur
 & vere in calidis atq; humidis.

De lupino.

CA. XIII.

Lupino est vsus p̄ximus: cū sit & homini & quadrupedū generi vngulas habenti cōis. Re
 mediū eius ne mētes fugiant exiliendo: aut ab hymbre tollant. Nec vilius q̄ serūtur natu
 ra assensu terrę mirabilior est. Primū oim cū sole quotidie circūagif: horaq; agricolis etiā
 nubilo demōstrat. Ter p̄terea floret. Terrā amat: terraq; operiri non vult. Et vnū hoc serif nō arato:
 vbi fuerit maxie fabulosa: & sicca: atq; etiā harenosa. Coli: vtiq; nō vult. Tellurē adeo amat: vt quis

Caſſi Plinii ſecundi naturalis hiſtorie.

fruteto ſolo coniectus inter folia vepreſq; atq; terraz tamē radice pueniat. Pingueſcere hoc ſatu arua vineaſq; diximus. Itaq; deo nō eget ſimo vt optimi vicem repræſentet. Nihil aliud nullo ipendio conſtat: vt quod ne ferendi quidem gratia opus ſit afferre. ptinus ſerit ex aruo. Ac ne ſpergi quides poſtulat decidens ſpōte. Primumq; omnium ſeritur: nouiſſimū tollit. Vtrumq; ſeptembri fere menſe: quia ſi nō antecceſſerit hyemeſ frigoriſ obnoxium eſt. Impune præterea iacet: vel dereliſtum: etiam: ſi nō ptinus ſicuti obruant hymbreſ: ab omnib; animalib; amaritudine ſua tutum. Plerūq; tamen leui ſulco integunt. Ex denſiore terra rubricam maxime amat. Ad hanc alendā poſt tertium ſorem verti debet: in ſabulo poſt ſecundum. Cretola tantum limoſaq; odit: & in iſs non puenit. Maceratum calida aqua homini in cibo eſt. Nam bouem vnū modij ſinguli ſatiant: validumq; pſtant. Quādo etiam impoſitum puerorū ventrib; p remedio eſt. Cōdi in fumo maxime conuenit: quoniam in humido vermiculi vmbiculum ei; in ſterilitatem caſtrāt. Si depaſtum ſit in frōde: inarari protinus ſolum opus eſt.

¶ De vitia: & eruo.

CA. XV.

Et vitia pingueſcūt arua: nec ipſa agricolis operoſa: vno ſulco ſata: nō ſarrit: nō ſtercorat: nec aliud q̄ deoccaf. Sationis ei; tria tempora. Circa occaſu; arcturi vt decēbri mēſe paſcat. Tūc optime ſerit in ſemen. Aequē nāq; fert depaſta. Secunda ſatio mēſe Ianuarij eſt: nouiſſima martio: actum ad frondē vtiliſſima. Siccitatē ex oib; quę ſerunt maxie amat nō aſpernat etiā vmbroſa. Ex ſemine ei; ſi lecta matura eſt palea cæteris pſert. Vitib; præcipit ſuccum langueſcuntq; ſi in arbuiſtis ſerāt. Nec erui operoſa cura eſt. Hoc amplius q̄ vitia rūcaf: & ipſm medicaminis vim optinens. Quippe p eū Diuū Auguſtū curatū epiſtolis ipſius memoria extat. Sufficiunt ſingulis boū iugis modij quini ſati. Martio menſe ſatum noxiū eſſe bubus aiunt. Itē autumno grauedinoſum. Innoxium autem fieri primo vere ſatum.

¶ De ſceno & farragine & de ocimo & medica & cytiſo.

CA. XVI.

Et ſicilia hoc eſt ſcenu; græcū ſacrificatiōe ſerit: nō altiore quattuor digytorū ſulco quantoq; peius tractatur: tātō puenit melius. Rarum dictū: eſſe aliquid cui proſit negligentiam. Id autem quod ſecale atq; farrago appellatur occari tātum deſiderat. Secale taurini ſub alpiſus aſiam vocāt: deterrimum: & tantum ad arcendum famē vtile ſcæcundam ſed gracili ſtipula: nigritia: triſte: ſed pondere præcipuum. Admiſcetur huic far vt mitiget amaritudinē ei;: & tamen ſic quoq; ingratiffimum ventri eſt. Naſcitur qualicunq; ſolo cum cetero ſimo grano. Ipſūq; p letamine eſt. Farrago ex recrementis farris prædenſa ſeritur: admixta aliquādo & vitia. Eadem aliquando in africa ſit ex hordeo. Omnia hæc pabularia. Degenerantq; ex leguminib; quę vocatur cracca: in tantum columbis grata: vt paſtas ea negent illius loci fugitiuas fieri. Apud antiquos erat pabuli genus: quod Cato ocimu; vocat: quo ſiſtebant aluum bubus. Id erat e pabulis ſegete viridi deſecta anteq̄ gelaret. Sura Manulius id aliter interpretatur: & tradit fabę modios deceſ vitie duos tantumdem: & eruiſe in iugero autumno miſceri & ſer ſolitos. Melius & aduena græca: cui non cadit ſemen admixta. Hoc vocitatum ocimum: boumq; cauſa ſeri ſolitum. Varro appellatum a celeritate pueniendia græco: quod ocys oecos dicunt. Medica externa etiam græcię vt a medijs aduecta per bella perſarum quę Darius intulit. Sed vel in primis dicenda tāta doſ ei;: vt cum vno ſatu amplius q̄ tricenis anis duret. Similis eſt trifolio caule: folijsq; geniculata: quicquid in caule aſurgit in folia contrahitur. Vnum de ea & cytiſo volumen Amphiloſus fecit conſuſū. Solum in quo ſeratur elapidatum purgatumq;. Subigitur autumno: mox aratum & occatum integiſ crate iteq; & tertio: quinis diebus interpoſitis in ſimo addito. Poſcit autem ſiccum ſuccoſum vel riguum ita præparatū ſeritur mēſe maio: alias pruinis obnoxia. Opus eſt denſitate ſeminis omnia occupari: internāſcentē q; herbas excludi. Id præſtat in iugera modia vicena immouēdū ne adurat: terraq; ptinus integri debet. Si ſit humidum ſolum: herboſū ve vineiſ: & deſciſcit in pratum. Ideo ptinus altitudine vnciali herbis omnib; liberanda eſt manu potius q̄ ſarculo. Secatur incipiens florere: & quoties reſſoruit. Id ſexies euenit per annos: cū minimū quater in ſemen matureſcere. phibendum eſt: quia pabulum vtili; ē vſq; ad trimatū. Verno ſeri deb; liberariq; ceteris herbis ad trimatū maris a ſolo radi. Itaq; reliquę hærbe intereūt ſine ipſi; damno ppter altitudinē radicū. Si euicerint herbe: remediū vnicū eſt aratio: ſæpius vertēdo donec omnes alię radices intereant. Dari non ad ſatiatē debet: ne repelleſ ſanguinem neceſſe ſit: & viridis vtilior eſt. Areſcit ſurculoſe: ac poſtremo in puluerem inutilem extenuatur. De cytiſo cui & ipſi principatus datur in pabulis affatim diximus inter frutices. Et nūc frugū oīm natura peragenda eſt: cuius in parte de vitij; quoq; dicatur.

¶ De vitij; frugum & remedijs: & quid in quoq; terrę genere debeat ſeri.

CA. XVII.

Vel in aruiſ.
Vel in aris.
Vel radicis.
Vel replere ſanguine.

Rimum omnium frumenti vitium auena est: & hordeū in eam degenerat: sicut ipsa frumēti fit instar. Quippe cum germaniæ populi edant eā: neq; alia pulte viuant. Soli maxime cæliq; humore hoc euenit vitium. Sequētem causā habet imbecillitas seminis: cum diutius retentum est terra: prius q̄ erumpat. Eadem est ratio siccariorum fuit: cū fereretur. Prima autem statim eruptione agnoscitur: ex quo apparet in radice esse cām. Est & aliud in vicino auenę vitium: cum amplitudine inchoata granū: sed nondum natura: priusq; roboretur corpus afflatu noxiocassū & inane a spica euanesceat quodā abortiuo. Venti autē tribus tēporibus nocēt frumēto & hordeo. In flore aut protinus cum defloruere: vel maturefcere incipientibus. Tūc enim exinaniant grana. Prioribus causis nasci prohibēt. Nocet & sol crebere e nube. Nascūtur & vermiculi in radice: cū semētē hymbribus secutis incluserit repētinus calor humorē. Gignunt & in grano: cū spice in pluuijs calor inferuescit. Est & cantharis dictus scarabeus paruus frumēta erodēs. Oīa ea animalia cū cibo deficiunt. Oleū: pix: adeps cōtraria feminibus. Cauēdumq; ne contacta eis tūc ferātur. Hymber in herba vtilis quarto. Florentibus autem frumēto & hordeo nocet. Leguminibus innocuus. preterq; ciceri. Maturefcentia frumēta hymbre ledūtur: & hordeum magis. Nascitur & hærba alba panico similis: occupans arua: pecori quoq; mortifera. Nam loliū & tribulum & carduum: lappamq; non minus q̄ rubum inter frugum morbos potius q̄ iter ipsius terræ pestem numerauerim. Cæleste frugum vitiumq; malum nullo minus noxiū est rubigo. Frequentissima hæc in roscido tractu: conualibusq; ac p̄latum nō habētibus. Ediuerso carēt ea vêtosa & excelsa. Inter vitia segetum & luxuria est cum onerata fertilitate p̄cunbūt. Cōmune autē oīm satorū vitii vrtica: etiam ciceris cum falsilagine eius abluendo hymber dulcius id facit. Est hærba quę cicer enecat & eruū circūligādo se: vocatur orobanche. Triticū simili mō era. Hordeum festuca quę vocat ægilos. Lentē hærba securidaca: quā græci a similitudine pelecini vocāt. Et hę quidem cōplexu necant. Circa philippos autē antranium nominant in pingui solo hærba: qua faba necat. Era nōnunq; in macro: cū v̄dā qdā vêtus afflauerit. Eræ granum minimū est in cortice aculeato. Cum est in pane celerrime vertigines facit. Aiuntq; in asia & græcia balneatores cū velint turbā pellere: carbonibus id semē iniicere. Nascitur & phalāgius in eruo bestiola aranei generis: si hyems aquosa sit. Limaces e nascūtur in vitia: aliquādo terra cocleg minute mirū immodū erodētes eā. Et morbi quidē hi sunt. Remediā eorū quęcūq; p̄tinēt ad hærbas in sarculo: & cū semē iactatur cinere. Quæ vero in semine & circa radicē cōsistūt præcedēte cura cauēnt. Vino aut femina perfusa minus egrotare existimant. Virgilius nitro & amurca p̄fundi iubet fabam: sic etiā grādescere p̄mittit. quidā vero si triduo ante satum vrina & aqua maceretur: p̄cipue adollescere putant. Ter quidem fartā modius fractæ e modio solide reddere. Reliqua semina cupressi folijs tufis si misceātur: nō esse vermiculis obnoxia: nec si interlunio ferātur. Multi ad miliū remediā rubetā noctu aruo circūferri iubet priusq; sarriat: defodiq; in medio inclusā vase fictili. Ita nec passerē nec vermē nocere: sed eruēdam priusq; metat: alioquin amaron fieri. Quin & armo talpe cōtacta semina vberiora esse. Democritus succo hærbe quę appellat aizōō in tegulis nascēs tabulifessum latine vero seduma (vt dicit ille) medicata seri iubet oīa semina. Vulgo vero si dulcedo noceat & vermes radicibus inhereant: remediū est amurca pura hac sine sale spargere: deinde: sarrire. Si in articulū seges ire cōpit rūcare: ne hærba vincat. Pestem a milio atq; panico sturnorum passerū ve agmina scio abigi hærba: cuius nomen est ignotum: in quattuor angulis segetis defossa mirū dictū vt oīno nulla auis intret. Mures abigunt cinere mustelle vel felis diluto & semine sparso: vel decoctarū aqua. Sed redolet viri ani maliū eorū etiā in pane. Ob id felle bubulo semina attingi vtilius putāt. Rubigo quidē maxia segetū pestis lauris ramis in aruo defixis transit in earū folia ex aruis. Luxuria segetum castigatur dente p̄coris in hærba dūtaxat: & depaste quistē vel sēpius nullā in spica iniuriā sentiūt. Retonsarū vero ēt semel omnino certum est granum longius fieri: sed inane cassumq; ac satum non nasci. Babylone tamē bis secant: tertio depascūt. Alioquin folia tantum fierent. Sic quoq; cum quintodecimo fenore messes reddit exilitas soli. Verū diligētoribus cum centesimo quinquagesimo. Neq; est cura difficilis. Quā diutissime aquari gaudent vt præpinguis & dēsa vbertas diluatur. Limū autem nō inuehūt euphrates tigrisq;: sicut in ægypto nīsu. Nec terra ipsa hærbas gignit. Vbertatis tamē tate sunt: vt sequente anno sponte restibus fiat seget. Inpreffis vestigio seminibus que tanta soli differentia ammonet terrę genera in fruges describere. Igit Catonis hæc sententia est: In agro crasso & leto frumētum feri. Si vero nebolosus sit. Idem raphanum: miliū: panicum in frigido & aquoso prius ferendum. p̄stea in qualido. In solo autem rubicoso vel pullo: vel arenoso si nō sit aquosū lupinum. In cretoso & rubricoso & aquosiore agro adoreū. In sicco & non hærbofo nec ymbroso triticū. In solo validofabā Vitiam vero q̄ minime aquoso hærvidoq; Siliginē & triticū in apto loco edito qui sole q̄ diutissime torreatur. Lentem in fruteto & rubicoso: qui non sit hærbidus. Hordeū in nouali & in agro quod res

Vel alia
vel q̄ rubigo

vel securidaca

Caſij Plinii ſecundi naturalis hiſtorie.

ſtibile poſſit fieri: trireſtre vbi ſemētē maturā facere nō poſſit & cuius craſſitudo ſit reſtibilis. Subtilis & illa ſentētia. Serenda eſſe ea in tenuiore terra: q̄ nō multo indigēt ſucco: vt cytiſus & cicer: exceſſus ptis leguminibus q̄ vellūtur e terra nō ſubſecātur. Vnde & legumina appellata: quia ita leguntur. In pingui autem q̄ cibi ſunt maioris: vt olus: triticū: ſiligo: linum. Sic ergo tenue ſolum hordeo dabitur Minus em̄ alimenti radix poſcit. Leuior terra denſiorq; tritico. In loco humili far adoreū q̄ triticum ſeratur. Temperato & triticū & hordeum. Coles rubiſtius ſed minus reddūt triticum. Far & ſiligo & cretoſum & vliuſum ſolum fortiuntur.

De pdigijs frugum & arandi diſciplina: & vomerum generibus. CA. XVIII.

Eſt & in frugibus oſtentū. Semel (qđ equidē iueneri) accidit. P. Elio. Cn. Cornelio cōf. quo anno ſupatus eſt Hānibal. In arboribus em̄ tūc nata pduntur frumēta. Et qm̄ de frugum terrarq; generibus abunde dixim⁹: nūc de arādi rōne dicemus: ante oīa ægypti felicitate cōmemorata. Nilus ibi colonivite fungēs euagari incipit (vt dixim⁹) a ſolſtitio aut noua luna ac primo lēte deide vehemētius qđiu in leone ſol eſt. Mox pigreſcit in virginē trāſgreſſo: atq; in lībra reſidet. Si. xij. cubitos nō exceſſerit. fames certa eſt. Nec min⁹ ſi. xvi. expauerit. tātō em̄ tard⁹ de cidit: quāto abundātius creuit: & ſementē arcet. Vulgo credebāt ab eius deceſſu ſerere ſolitos: mox ſues impellere veſtigijs ſemina deprimētes: & in madido ſolo credo antiquitus factitatū. Nūc quoq; non multo grauiore opera: ſed tamē inarari certum eſt: abiecta prius ſemina in limo digreſſi annis: hoc eſt Nouēbri mēſe incipiente. Poſtea pauci runcāt. quod botaniſmon vocāt. Reliqua pars non niſi cū falſe arua viſit paulo ante Kalen. Aprilis. Peragitur aut melliſ mēſe maio: ſtipula nūq; cubitali. Quippe fabulum ſub eſt: granūq; limo tñ cōtinetur. Excellētius in thebaidis regionibus frumētuz qđ paluſtribus ægyptijs. Similis ratio ſed felicitas maior babylonie ac ſeleucie euphrate: atq; tigris reſta gnātibus: qm̄ ibi rigandi modus manu tempaſ. Syria quoq; tenui ſulco erat: cū multifariam in italia octoni boues ad ſingulos vomeres anhelāt. In omni quidem parte culture: ſed in hac quidem maxie valet oraculū illud. Quid quāq; regio patiatur. Vomerū plura genera. Culter vocaſ p̄dēſam pri⁹ qđ p̄ſcindatur: terrā ſecās: futurisq; ſulcis veſtigia p̄ſcribens incifuris: quas reſupin⁹ in arādo mordeat vomer. Alterū genus eſt vulgare roſtratū vti veſtis. Tertiū in ſolo facili nec toto porrectum dentali: ſed exigua cuspide in roſtro latior. Hæc quarto generi: ſed exacutior in mucronē ſaſtigata: eodemq; gladio ſcindens ſolum: & acie latez radices herbarū ſecās nō pridem inuētuz in rhetia. Galli vero duas addiderunt rotulas: quod genus vocāt plā moratū. Cuspis effigiem palæ habet. Serūt ita nō niſi culta terra & ſere noua. Latitudo vomeris ceſpites verſat. Semē ptinus iniſciūt. Cratesq; dentatas ſuper trahunt. Nec ſarriēda ſunt hoc modo ſata: ſed procellis binis ternisq; ſic arant. Vno iugo bouum cēſeri anno facilis ſolis quadragena iugera difficilis tricena iuſtum eſt.

De temporibus arandi: & iunctiōe bouum.

CA. XIX.

In arando magnope ſeruādū eſt Catoni oraculū. Quid eſt primū: agrū bene colere. Quid ſecundū: Bene arare. Quid tertiū: ſtercorare. Sulcovario ne ares. Tēpeſtiue ares. Tepidio ribus locis a bruma p̄ſcindi arua oportet: ac frigidioribus ab ægnoxiō verno. Et maturius ſicca regiōe qđ humida. Matur⁹ dēſa terra qđ ſoluta pingui qđ macra. Vbi ſicce & graues eſtates terra cretoſa aut gracilis. Vtilius iter ſolſitiū & autoni ægnoxiū aratur. Vbi leues eſtus frequētes hymbres pingue herboſūq; ſolū: ibi melius caloribus. Altū & graue ſolum etiā hyeme moueri placet Tenue valde & aridum paulo ante ſationis tempus. Sūt & hic ſue leges: Lutoſa terraz ne tāgito. Vi oī arato. Priuſq; ares p̄ſcindito. Hoc vilitatē habet qđ in verſo ceſpite herbarū radices necātur. Quidā vtiq; ab æquinoxiō verno p̄ſcindi volunt: quodq; vere ſemel aratū eſt a temporis argumēto veruacitū vocatur. Hoc innouati atq; requieto neceſſariū eſt. Nouale ē qđ alternis annis ſerif. Araturos boues qđ archiſſime iungi oportet: vt capitibus ſublatis arent. Sic minime colla contundūt. Si inter arbores viteſq; areſ ſiſcellis capiſtrari: ne germinū tenera p̄ceperāt. Securiculā inſitiuā pendere: qua intercidātur radices. Hoc melius qđ cōuelli aratro: boueſq; luctari. In arādo verſū pagi: nec ſtrigare i actu ſpiritus. Iuſtum eſt p̄ſcindi ſulco dodrātali iugerum vno die: iterari ſex qđ iugerū: ſi ſit facilitas ſoli. Si minus proſcindi ſemiſem iterari aſſem. Qñ & aīalium labori naturā leges ſtatuit. Omne aruum reſctis ſulcis mox & obliquis ſubigi debet. In collibus tranſuerſo tantum monte aratur: ſed modo in ſuperiora mō in inferiora roſtrante vomere. Tantumq; eſt laboris homini: vt etiā bouum vice fungatur Certe ſine hoc aīali mōtane gētes ſarculis arāt. Arator niſi incuruus p̄uaricatur. Inde trāſlatum hoc crimē in forū. Ibi itaq; caueat: vbi inuētū eſt. Purgat vomerē ſubinde ſtimul⁹ cuſpidatus rulla. Scāna occādū eſt. Id demū recte ſubactū erit: vbi nō intelligitur vltro vomerierit. In vſu eſt: & collatitias iſterponere: ſi ita locus poſcat: ampliore ſulco: que in foſſas aquam deducant.

Vel excutit.

Vomerē genera plura vel ſaſtigata vel plāmorati. vel pcellis.

veſpaſianus.

vel zallo. vel cruda. vel vomerierit. vel colloqas.

De occado: & quodam arationis genere: & iteratione: & refectione. CA. XX.

Ratione p trāuersū iterata occatio sequit: vbi res poscit: crate vel rastro: & sato semine ite ratio. Hoc quoq; cōsuetudo patit crate dētata: vel tabula aratro adnexa qd vocant lerare. operientes semina. Vnde primū appellata deliratio est. Quarto feri sulco Virgilius existit: matur voluisse: cum dixit optimā esse segetē: quā bis solē bis frigora sensisset. Spicius solū sicut plerūq; in italia quinto sulco feri melius est in thuscis vero nono. At fabā & vitiā nō p cisso sere re sine dāno cōpendium opere est. Nō omittimus vñ etiā arādi rationem: in trāspadana italia bel loru iniuria ex cogitatā. Salassi cum subiectos alpibus depopularēt agros panicū miliūq; iā ex cres cēs tētauere. Postq respuebat natura inararūt. At illā messes duplicatē docuere qd nūc vocāt artrare id est aratrare vt credo nūc dictū. Hoc fit vel incipiēte culmo vel tum iam si aut bina ternaue emise rit: folia nec recens subtrahemus exemplū. In treuerito agro tertio ante hūc annū cōpertum. Nā cū hyeme prāgelida cāpre segetes essent: reueueret: refarientes cāpos mēse martio vberimaq; messes habuerunt. Nunc reliqua cultura tradetur per genera frugum.

De cultura terræ. CA. XXI.

Siliginē: far triticū: semē ordeū occato: sarrito rucato: qbus dictū erit diebus Singulæ opæ. cuiusq; generi in iugero sufficiēt. Sarculatio induratā hyberno rigore soli tristitiā laxat tē poribus vernis nouosq; soles admittit. Qui sariet caueat ne frumētū radices suffodiat. Triticū hordeū: semē: fabā bis sarrire melius. Rucatio cū seges in articulo ē enullis inutilib; hāc bis frugū radicē vindicat segetēq; discernit a cespite. Leguminū cicere adēq; far desiderat. Faba rucā ri nō gestit qm euincit herbas. Lupinū runca tātum. Melium panicū occatur: & feritur: nō iteratur: non rucatur: scilicia: & fasoli occanū tātum. Sunt genera terrē: quarum vbertas pectinari segetem in herba cogat. Cratis & hoc genus dētatis stillis ferreis. Eadē nihilominus & depascuntur. Quā depā sta sunt sarculo iterum excitari necessariū. At in bactris africa cyrene oīa hāc supflua. Quē fecit idul gentia: celi: & asemēte nō nisi nouis mensibus in areā redeunt: qā siccitas coeret herbas fruges nō dūno tactas rore nutriēs. Virgilius alternis cessare arua suadet & hoc (si p tiantur ruris spatia) vti lissimū pculdubio est. Qd si neget conditio: far serendū: vnde lupinum aut vitia aut faba sublata sint & quā terram faciāt lētiorē. In primisq; & hoc notandum quēdam propter alia feri ob iter: sed paze puenire priori diximus volumine ne eadem sēpius dicātur. plurimus enim refert solī cuiusq; ratio.

Exempla diuersarū & de sūma fertilitate: & bifera vitē: & aquarū differētia. CA. XXII.

Guitas africā in medijs sita arenis syrtis petētibus leptin: quā magna vocat racape foelici super oēm miraculum riguo solo ternis fere mil. pal. in oēm partē. Frōs abūdat largus qui dē sed certis horarū spatijs dispēsat iter icolas. Palmē ibi pgrādi subditur olea: huic fico punica: illi vitis sub vitē serit frumentū mox legumē: demū olus: oīa eodē anno oīaq; aliena vmbra alūtur. Quaterna cubita eius soli in qdratū: nec vt ā porrectis metiā digytis: sed impu gnū cōtractis quaternis denarijs venūdant. Sup oīa est bifera vitē bis anno vindemiare. Et nisi multi plici partu exinaniatur vbertas pareāt luxuria singuli fructus. Nūc vero toto anno metitur aliquid: vel peant. Cōstatq; fertilitati nō occurrere hoies. Aquarū quoq; differētia magna riguis est. In narbonensi pū tia nobilis fons orge noie est. In eo herbe nascūt in tū expetite bubus: vt mersis capitibus totis eas quērāt viribus. Sed illas in aqua nascētes certū est nō nisi hibribus ali. Ergo quisq; suam terrā aquaq; nouerit.

De qualitate terræ: & stercoratione.

CA. XXIII.

Si fuerit illa terra quā appellauimus tenerā: poterit sublato hordeo miliū feri eo cōdito raphan: ijs sublati hordeū vī triticū sicut i cāpapania. Satisq; tal terra arā cū serit. Alio ordo vt vbi adoreū fuerit cesset quattuor mēsis hybernīs: & vernā fabā recipiat: aut añ hyemā sem: ne cesset. Nec nō minus pinguis alternari pōt ita: si frumētū sublato legumē tertio serat. Gracili or & in annū tertiu esset frumētū quidā feri vetāt: nisi in ea q pximo anno geuerit. Maximam huius loci partē stercorationis optinet ratio: de qua & priore diximus volumine. Hoc tū vnum in confessō est nisi stercorato feri nō oportere quāq; & hic leges sint pprie. Miliū: panicū: tapā: napus nisi in ster coratione nō serātur. Nō stercorato frumētum poti q hordeū serito. Itē in noualibus tamet si in illis fabam feri volunt: eandē vbiq; q recētissime stercorato solo. Autūno aliquid saturus. Septēbri mē se simū inaret post hymbrē. Vtiq; linero erit saturus: p hyemē simū disponat. Iustum est vehes. xviij iugero tribui dispgere autem prius q areseat: aut iactato semine. Si hāc omilla sit stercoratio sequēs est prius q serat. ante puluerē. Quod vt hanc quoq; cutē determinemus: iustū est singulas vehes simi denario ire: in singulas pecudes minores: in maiores denas nisi hic male substrauisse pecori colonūz appareat. Sunt qui optime stercorari putent sub diuo retibus inclusa pecorum mansione. Ager si nō stercoratur: alget: Si nimium stercoratus est aduritur. Satiūq; est id sēpe: q supramodum facere. Quo calidius solum est eo minus addi stercoris ratio est.

tlj.

Caui Plinii secundii naturalis historie.

De bonitate seminum: & disciplina seminandi: & quantum ex quoque genere frumenti in iugero ferendum: & temporibus ferendi.

CA. XXIII

Semine optimū anniculū: bimū deteri⁹: trimū pessimū vltra sterile. Et in imo oīm definitū. genere rō est. Qd in ima areæ subedit ad semē referuandū est. Id em̄ optimū qm̄ grauissimū. Neq; alio mō vtili⁹ disp̄git. Quæ spica p̄ interualla semina habebit abisciet. Optimū est granū qd̄ rubet: & detib⁹ fructū eūdē habet colorē. Deteri⁹ cui pl⁹ itus albi est. Certus terras alias plus feminis recipe: alias minus. Religiosūq; inde primū colinis auguriū: cū audius accipiat esurire credit: & comesse semē. Sationē locis humidis celerius fieri rō est: ne semē hymbre putrefcat. Siccis serius: vt pluuiæ sequatur: nec diu iacēs atq; nō cōcipiens vaneſcat. Itēq; festinata sationē densū sp̄rgi semē: viā tarde cōcipiat: serotina rā: qā densitate nimia neceſ. Artis quoq; cuiusdā est æqualiter spargere. Manus vtiq; cōgruere debet cū gradu: semp; cū dextro pede. Fit quoq; quorū dā occulta rōne: q̄ fors genialis atq; secunda ea. Nō trāſſerendū est ex frigidis locis semē in calida: neq; ex p̄cocibus in serotina nīhilq; in cōtrariū p̄ripe quadā falsa diligētia. Serere in iugero tempera: ti soli iustū est tritici aut siliginis modios. v. farris aut seminis: quod frumēti genus ita appellamus. x. hordei. vi. fabę quintā partem amplius q̄ tritici. Vicię. xij. Ciceris & cicerculę & pisi. iij. Lupini deceſ. Lentis. iij. Sed hanc cū fimo arido feri volunt. Erui. vi. Silicię. vi. Fasiolorū. iij. Pabuli. xx. Mil. panici sextarios quattuor: Pingui solo plus: gracili minus. Est & alia diſtinctio. In dēſo aut cretoſo aut vligi: noſo solo tritici aut siliginis modios. vi. In soluta terra & nuda & sicca & lēta quattuor. Macies em̄ soli maior: nisi rā: culmū habeat: spicā minutā facit & inanē. Pinguia arua ex vna feminis radice fruticē numerosū fundūt: densamq; segetē e raro semine emittūt. Ergo inter quattuor & sex modios p̄ natura soli: aliq; quinq; nō minus feri pluresue p̄cipiūt. Item in cōſito aut cliuſo aut macro hoc pertinet. Oraculū illud magnope custodiendū segetē ne defruges. Adiecit his Accius in praxidico: vt sereretur cum luna eſſet in ariete: geminis: leone: libra. aquario. Zoroastes sole. xij. ptes. scorpioris trāſſeſſio: magnaq; ex parte ratiōe syderę cōnexa. Quāobrē sentētias oīm in primis ad id pertinētes exponemus. Hesiodus qui princeps oīm de agricultura p̄cepit: vnum tempus ferēdi tradidit ad vergiliarum occasus. Scribebat em̄ in boetia helladis: vbi ita feri diximus. Inter diligētissimos cōuenit vt in alitū quadrupedūq; genitura eſſe quosdā ad cōceptū ipetus terrę. Hos gręci ita definiūt: cū sit calida & humida. Virgilius triticū & far ad vergilię occasum feri iubet: hordeū inter æquinoxiū autūni & brumā. Vitiā vero fasiolos & lentē boete occidēte. Quo fit vt horū syderū aliorūq; exort⁹. & occasus dirigendi sint in suos dies. Sunt q̄ & ante vergiliarū occasū feri iubeāt dūtaxat in arida terra calidisq; puincijs. Custodiri. n. semē corrupente humore. & a proximo hymbre vno die erumpere. Alij statim ab occasu vergiliarū sequi hymbres a septimo fere die. Aliqui in frigidis ab æquinoxio autumnū in calidis serius: ne ante hyemē luxuriēt: iter oēs aut cōuenit: circa brumā ferēdū nō eſſe magno argumento: qm̄ hyberna semina cū ante brumā fata sint septimo die erūpant: si post brumā. vix. xl. Sunt qui p̄perent: atq; ita p̄nūciēt festinatā sementē sepe decipe serotinā semp. Ecōtrario aliq; vel vero potius ferendū q̄ male in autūno. Atq; vbi fuerit neceſſe iter fauoniū & vernū equinoxiū. Quidā omiſſa cælesti cura vt inutili tēporibus deſſiniūt. Vere linū & auena & papauer: atq; vt nūc etiā trāspadani feruāt vsq; in quinquatribus fabā. Siliginē nouēbri mēse. Far septēbri extremo vsq; in idus. Octobri Alij post hunc diē in kalen. Nouēbris: ita his nulla nature cura est: illis nimia. Et ideo cesa subtilitas: cū res iter rusticos gerat l̄rūq; exptes nō mō syderū. Et cōſidendū ē cēlo maxie cōſtare ea. Quippe Virgilio iubēte p̄dici vētos ante oīa ac syderū mores neq; aliter q̄ nauigātibus feruari. Spes ardua & immēsa misceri posse cēlestē diuinitatē ipitię. Sz cōtēplādā tñ grādī vitę emolumēto. Prius tñ syderalis difficultas q̄ sensere etiā p̄iti subijciēda cōtēplatiōi est. Quo deinde lator mēs discedat a cēlo: & facta sentiat: quæ futura p̄noſci nō possunt.

¶ Digestio syderū in noctes & dies. CA. XXV.

Drimum omnium dierū ipsoz āni solisq; motus pprie inexplicabilis ratio est. Ad. cccxv. adijciūt etiānum intercalarios diei noctisq; quadrantes ita sit vt tradi nō possit certa syderum tempora. Accedit cōfessa rerum obscuritas: nūc p̄currēte: nec paucis diebus tempestatum significatione quod prochemas in gręci vocāt: nunc poslueniente: quod epicheima fin. Et plerumq; alias citius: alias tardius cceli effectū ad terrā deciduo. Vnde vulgo serenitate reddita confectum sydus audimus. Præterea cum omnia hæc statis syderibus cēloq; affixis consistent: interueniunt motus stellarum grandines: hymbres & ipsi non leui effectū vt docuimus: turbantq; conceptę spei ordinem. Idq; ne nobis tantum putemus accidere: & reliqua fallit animalia sagatoria circa hoc vt vita eorum consistet: æstiuasq; aliter p̄æpostere aut p̄æpropere rigore: nec ante hybernos æst⁹ Ideo Virgilius errantium quoq; syderum rationem ediscendam p̄æcipit an: monens obseruandum

frigida. Saturni stellæ trāsītū. Sunt qui certissimū veris indicīū arbitrent ob infirmitatē aīalis papilio
nis puentū. Ideo ipso anno cū cōmētatemur hæc notatū est: puentū eorū ter repetito frigore extin-
ctū aduenasq; volucres ad. vi. kalē. februarij spē veris attulisse: mox sæuissima hyeme cōflicatas. Res
anceps primū oīm a cōelo peti leges. Deinde eā argumētis eē querendā. Sup oia est mūdi cōnexitas:
rarūq; globi differētia eodē sydere alio tpe alijs apiēte se gentib⁹. Quo fit vt causa ei⁹ nō isdē dieb⁹
vbiq; valeat. Addidere difficultatē & auctores diuersis in locis obseruādo mox etiā in isdē diuersa p-
dēdo. Tres aut fuerē sectę: chaldaea: egyptia: gręca. His addit apud nos quartā. Cēsar dictātor ānos
ad solis cursū redigēs singulos. Soligene perito scientiæ ei⁹ adhibito. Et ea ipa rō postea cōperto erro-
re correctā est. Ita vt. xij. ānis cōtinuis nō intercalaret: quia cōperat sydera annus morari qui pri⁹ an-
tecedebat. Et soligenes ipse tribus cōmentationibus (quāq; diligentior esset ceteris) nō cessauit tamē
addubitare ipse semet corrigendo. Auctores pdidere ea quæ pteuimus volumini huic: raro illius
sententia cum alio cōgruēte. Minus hoc in reliquis mirū quos diuersi excusauere tractus. Eorū qui
in eadē regione dissidere vnā discordiā ponem⁹: exempli gratia. Occasū vergiliarū matutinū. Hesio-
dus (nā huius quoq; nomine extatastrologia) tradidit fieri: cū ægnoxium autumnī cōficeretur. Tha-
les. xxy. die ab æquinoxio. Anaximāder. xxix. Eudemō. xlvij. Nos sequemur obseruationes Cēsaris
maximeq; hæc erit italiæ rō. Dicem⁹ tamen & aliorū placita. Id qm nō vnus terræ: sed totius naturæ
interpretēs sumus: nō auctōrib⁹ positis: id eū verbum est: sed regionibus vt legentes tm meminērint
breuitatis gratia. Dum attica nominata fuerit simul intelligere cycladas isulas. Cum macedonia mā-
gnesiam: trachiam. Cum ægyptus phoenicē: cyprum ciliciā. Cum boetia locridē: phocidem: & finiti-
mos semper tractus. Cum hellepōtus cherfonnesus: & cōtinentia vsq; athomontē. Cum ionia asiaz
& insulas asiæ. Cū pelopōnesus achaiā: & ad hesperus iacētes terras. Chaldei assyriā & babyloniā de-
mōstrabunt. Africā. hispaniā: galias sileri nō erit mirū. Nemo em obseruauit in ijs q syderū pderet ex
ortus nō tm difficulti rotione dinoscunt in illis quoq; terris digestiōe circulatorum: quā in sexto volu-
mine fecimus: qua cognitio cēli nō gentium mō: verū vrbū quoq; singularū intelligit: nota ex ijs ter-
ris quas noiaimus sumpta cōexitate circuli ptinentis ad quas quisq; quæret: & terras ad earū syde-
rum exortus p oīm circulatorū pares vmbas. Indicādū & illud tēpestates ipas ardores suos habere q-
drinis annis. Et easdem nō magna differentiā reuertī rōne solis: octonis vero augeri easdem: centesi-
ma resoluente se luna. Oīs aut rō obseruata est tribus mōis: exortu siderum occasuq; & iporum tem-
porum cardinibus. Exortus occasusq; binis modis intelliguntqr. Aut em aduentu solis occultantur
stelle: & cōspici desinūt: aut ei⁹dem absessu pferunt se in emerfū. Hoc melius q exortum cōsuetudo
dixisset: & illud occultatiōes potius q occasum: illo mō quo die incipiunt apparere: vel desinunt ori-
ente sole aut occidente: matutini vespertiniue cognōiati: put alterutris eorū mane vel crepusculo cōtin-
git. Dodrātes horarum (cum minimū) interualla ea desiderāt ante solis ortū vel post occasum vt aspi-
ci possint. Pręterea bis qdā exoriuntur & occidūt. Oīs q; sermo de his est stelis: quas adherere cōelo di-
ximus. Cardo tēporum quadripartita anni distinctiōe cōstat. Per incrementa lucis auget hoc abruma:
& æquaf noctibus: verno ægnoctio in diebus. xc. tribus horis. Deinde supat noctes ad solstitium die-
bus. xciiij. horis. xij. vsq; ad ægnoctium autūni. Et cū equata die pcedit ex eo ad brumā dieb⁹. lxxxix.
horis tribus. Horę nunc in oī accessiōe ægnoctiales nō cuiuscunq; diei significānt: oēs q; eā differen-
tiā fiunt in octauis partibus singulorum. Brumā capricorni ad octauo kalen. Ianuarij fere. Aeqnino-
ctium vernum arietis. Solstitium cācri. Alterūq; ægnoxium librę. Qui & ipsi deis raros nō aliquos tē-
pestatum significatus hnt. Rursus hi cardines singulis etiāuz articulis tēporū diuidunt p mediā oēs
dierum spatia. Qm inter solstitium & ægnoxium autūni: fidiculę occasus q autūnuz inchoat dies. xlv.
At ab æquinoxio eo ad brumā vergiliarū matutinus occasus hyemē dies. xliij. inter brumā & æqui-
noxiam dies. xlv. Elatus fauonij neruū tēpus. Ab ægnoxio verno initūz æstatis dies. xlvij. vergilia-
rum exortus matutinus. Nos incipiemus a sementibus frumenti hoc est vergiliarū occasu matutino
Nec deinde paruorū syderū mēsiōe cōcidēda rō est: & difficultas rerū augēda: cū syd⁹ vehemēs orio-
nis isdē diebus longo decedat spatio sementibus tpa plēriq; perfumunt: & ab. xi. die autumnalis
æquinoxij fruges serunt: adueniēte coronę exortu cōtinuis diebus certo ppe hymbrium pmissu. Xe-
nōphon nō ante q deus signū dederit. Hoc Cicero Nouēbris hymbre fieri interpretat⁹ est cū sit vera ra-
tio nō prius serendi q folia: cępint decidere. Hoc ipso vergiliarū ocafu fieri putāt. Aliq ad. iij. idus nō id sydusetiaz
uembris vt diximus seruāt: qm id sydus etiā vestis institōis est: & est i cēlo notatu facillimum. Ergo vestis institō
ex occasu eius de hyeme augurātur quibus est cura negociatoris infidiādi auariciæ. Nubilo occasu res. Vel qm
pluuiofam hyemē denunciat: statimq; augent lacernaz pręcia. Sereno asperā: & reliquarum vestium id syd⁹ etiam
accedunt. Sed ille indocilis: cēli agricola hoc signum habet inter funos vepres: humumq; suam aspi vestis institū-
ciens: cum folia viderit decidua. Sic indicatur anni teperies: alibi tardius. alibi maturius. Ita enīz fēti tor est:

t. iij.

Vel seruātq;

id sydusetiaz

uembris vt diximus

seruāt: qm id sydus

etiā vestis institōis

est: & est i cēlo

notatu facillimum.

Ergo vestis institō

ex occasu eius de hyeme

augurātur quibus est

cura negociatoris

infidiādi auariciæ.

Nubilo occasu res.

Vel qm

pluuiofam hyemē

denunciat: statimq;

augent lacernaz

pręcia. Sereno asperā:

& reliquarum vestium

id syd⁹ etiam

accedunt. Sed ille

indocilis: cēli agricola

hoc signum habet

inter funos vepres:

humumq; suam aspi

vestis institū-

ciens: cum folia

viderit decidua.

Sic indicatur anni

teperies: alibi

tardius. alibi

maturius. Ita enīz

fēti tor est:

Capitulum Plynii secundum naturalis historie.

vel corona
rijs.

tur vt coeli lociq; efficit natura. Idq; in hac ratione p̄cellit qđ eadē & in mūdo publica est: & vn̄cuq; loco peculiaris. Mirē hoc qđ nō meminerit ipso brumali die pulegiū in carnarijs florere: adeo nihil eē occultū natura voluit. Et serendi igit̄ hoc signū dedit. Hęc est vera interpretatio argumentū nature secum asserens. Quippe se & terra peti suadet: promittitq; quādam stercoreis vlicem: & contrarigo res terram satūsq; operiri a se nūciat: & monet festinari. Varro in fabæ vtiq; satu hāc obseruationē custodiri p̄cipit. Alij plena luna serēdam: Lentē vero a. xxv. ad. xxx. Vitiā quoq; ijsdē lunæ diebus. Ita demum sine limacibus fore. Quidam pabuli causa sic feri iubēt: seminis aut̄ vere. Est & alia manifestior ratio mirabiliore naturæ p̄uidencia. In qua Ciceronis sentētiā ipsius verbi subsignabim⁹. Iam vero semper viridis: semperq; grauata.

Lentiscus triplici solita est grandescere fœtu.

Ter fruges fundens: tria tempora monstrat arandi.

Ex his vnum hoc erit idē & lino & papaueri serendo. Cato de papauere ita tradit. Virgas & farramenta q̄ tibi in satione sup̄at: in segete cōburito. Vbi eas cōbussis: ibi papauer serito siluestre: qđ in mīro vsu est melle decoctum ad fauciu remedia. Visq; somuifera etiā satiuo. Et hactenus de hyberna mente.

¶ Replicatio totius culturę: & qđ quoq; mēse in agro fieri oporteat. CA. XXVI.

Vel iugero.

Erum vt pariter oīs culturę quoddā breuiariū pagat: eodē tpe cōuenit & arbores stercore rare: accumulare itē vineas. Sufficit in iugerū opa: & vbi patiet loci ratio arbutia ac vineas putare seminarijs solū bipalio p̄parare. foueas apire: aquā de agro peller: torcular lauare & recōdere. A Kalen. Nouēbris gallinis oua sup̄dere nolito: donec bruma cōficiat̄. In eū diē terna dena subijcito æstate tota: hyeme pauciora: nō tñ infra nouena. Democrit⁹ talē futuraz hyemē arbitrat̄ q̄lis fuerit brumæ dies: & circa eū terni: itē solstitio æstatē. Circa brumā pleriq; bisep̄tē halcyonū fœtura ventorū quietā mollius celū: sed & in his & in alijs oībus ex euētū significationū intelligi sydera debebunt: nō ad dies vtiq; p̄finitos spectari tēpestatum vadimonīa. Per brumā vitem ne colito. Vina tū defecari: etiā diffūdi Higini⁹ suadet a cōfecta ea sptimio die vtiq; si septima luna competat. Cerasa circa brumā feri. Bubus glādē tunc aspergi cōuenit in iuga singula modios. Largior valitudinū infestat: & quocūq; tpe deī si minus. xxx. dieb⁹ cōtinuis data sit: narrant verna scabie p̄cnitere. Materiei cēdēdē tēpus hoc dedimus. Reliqua opa nocturna maxime vigilia cōstāt. cū sint noctes tāto āpliores. Qualos: crates: fiscinas texere. Faces incidere. Rudicas p̄parare interdiu. xxx. palos. xl. In lucubratione vesp̄tina rudicas. v. palos. x. Totidē ante lucano. A brumā in fauoniū. Cæsari nobilia sydera significāt. iij. kalen. Ianuarij matutino canis occidēs. Quo die atticæ finitimis regiōibus aquila vesperi occidere tradit̄. Pridie nonas Ianuarij cæsari delphinus matutino exoritur: & postero die fidicula. Quo ægypto sagitta vesperi occidit: itē ad. vi. idus Ianuarij eiusdē delphini vesp̄tino occasu cōtinui dies hyemāt italiæ: & cū sol in aquariū sentiat̄ trāsire: qđ fere. xvi. kalen. Februarij euenit. viij. kalē. stella regia. Venus appellata Tuberoni in pectore leonis occidit matutino. Et pridie nonas Februarij fidicula vesperi. Huius tēporis nouissimis dieb⁹ vbicūq; patiet̄ celī ratio. terrā ad rosarū & vineę satū vertere bipalio oportet. Iugero ope. lx. sufficiūt. Fossas purgare aut nouas facere Antelucanis ferramēta acuire: manubria aptare. Dolia quassā sarcire ipso tpe: lanas scabendo purgare. aut nouas facere. Antelucanis a fauonio in æquinoxii vernū cæsari significat. xvij. kalen. Martij tri duū varie. Et viij. kalen. hirundinis vsu: vt postero die arcturi exortu vesp̄tino. Item. iij. nonas Martij cæsar cancri exortu id fieri obseruabit. Maior pars auctorū vindemiatoris emersu. vlij. idus aquilōi p̄scis exortu: & postero die orionis. In attica miluū apparere obseruat̄. Cæsar & idus martias feriales sibi annotauit scorpionis occasu. xv. vero. kalen. aprilis italię miluū ostēdit. xij. kalē. equū occidere matutino. Hoc interuallū tēporis vegetissimū agricolis maximeq; oposū est. In quo p̄cipue fallun̄. Neq; em̄ illo die vocant̄ ad munia: quo fauoni⁹ flare debeat: sed quo cōepit. Hoc acri intētiōe seruādū est. Hoc illo mēse signū deus habet obseruatōe minime fallaci aut dubia si quis attendat vnde sp̄iretis ventus: quaq; parte veniat diximus secūdo volumine: & dicemus mox paulo operiosius. Interi eo die (quisquis ille fuerit) quo flare cōepit: nō vtiq; vi. idus februarij: sed siue āteq; ver p̄uenerit: siue postq; hyemarit: post eā diē inquā innumera rusticos cura distringat: & prima quæq; pagantur: qđ differri nequeunt. Trimestria seruātur. Vites putent̄ qua dixim⁹ rōne. Oleę curentur. Poma serātur: inferāturq; Vineę pestinētur. Semina digerātur. Instaurēt̄ alias Harūdines: salices: genislē cerant̄ cēdāturq; Serant̄ vero vlmī: populi: platani: vt dictū est. Tus & segetes cōuenit purgare. Sarrire hybernas fruges maximeq; far. Lex certa in eo cū quattuor fibrarū esse cōeperit. Faba vero nō ante q̄ triū foliorū. Tūc quoq; leui sarculo pugare verius q̄ fodere. Florētē vtiq; xv. primis diebus nō attingere. Hordeū nisi sit siccum ne serito. Putationē æquinoxio pādā habeto. Vineę iugerū quaterne ope putāt: alligantq; in arbutio singulę ope. xy. arbores. Eodē hoc tpe hortorum rosariōūq; cura est: quę separatim pxi-

Mira syderū
& dieꝝ signa

mis voluminibus dicent: eodē & topiariorū. Tūc optime scrobes fiunt. Terra in futurū pscindit. Virgilio maxime auctore. vt glebas sol coquat. Vtilior snia q̄ nō nisi tēperatū solū in medio vere arari iubet qm̄ in pingui statim sulcos occupat herbe. In gracili infecuti estus exsiccat: certūq; succū futuris feminibus auferunt. Talea autūno melius arari certū est. Cato verna opa sic diffinit: scrobes fieri: seminaria ppagari in locis crassīs & hūidis: vltimos: ficos: poma: oleas: prata stercorari luna sitiēte. Quę rigua nō erūt ab afflatu fauoniū defēdit: purgari hērbas: malas radicit⁹ erui: ficus interpurgari: seminaria fieri: & vetera sarciri. Hęc anteq; vinea florere incipiat. Itēq; pyro florēte arare incipiat macra harenosaq;. Postea utiq; grauissima & aquosissima. Ita postremo arato. Ergo hęc aratio has hēbit nōtas lētisci primū fructū ostēdētis ac pyri florētis. Erit & tertio in bulborū satu scyllae. Itē in coronamē torū narcissi. Nāq; & hęc ter florēt. Primūq; flore primā orationē ostēdūt: medio secūdā: tertio nouissimā: qm̄ inter sese alias nōtas p̄bēt. Ac nō in nouissimis cauef: ne fabis florētibus attingat hedera. Id em̄ noxiū & exitiale est ei tps. Quēdā vero & suas hnt nōtas. sicuti ficus. Cum folia pauca in cacumē ne acetabuli mō germinēt: tūc maxie ferendas sic⁹. Aequo noctū vernū ad. viij. Kalen. aprilis pagivide tur. Ab eo ad vergiliarū exortū matutinū. Cēsari significat Kalē. aprilis. iij. nonas aprilis. In attica vergiliæ vespi occultat. Eodē postridiē in boetia. Cēsari autē & chaldeis nonis egypto oriō & gladius ei⁹ incipiunt abscondi. Cēsari. vi. idus significat humber librē occasu. xiiij. Kalen. maij. Aegypto fuculē: occidunt vespi: sydus vehemēs: & terra mariq; turbidū. xvi. atticæ. xv. Cēsari cōtinuoq; triduo signis ficat. Assyriæ aut. xij. Kalen. hoc ē vulgo appellatū sydus palilicium: qm̄. xi. Kalen. maij. vrbis romæ natalis: quo fere serenitas reddi. Claritateq; obseruatōi dedit nymbos: argumento: hyadas appellātibz græcis has stellas. Qd̄ nostri a similitudine cognōis: grēci pp̄ sues impositū arbitrātes imperitiā appellauere fuculas. Cēsari ad. viij. Kalen. notat. dies. vij. Kalen. Aegypto hedi exoriunt. vi. kalē. Boetiē & atticę canis vesperi occultatur. Fidicula mane oritur. v. kalen. Assyrię orion tot⁹ abscondi. Tertio aut canis. vi. nonas maij Cēsari fuculē matutino exoriunt. Et. viij. idus capella pluuiālis. Aegypto autem eodem die canis vespi occultat. Sic fere in. vi. idus maij qui est vergiliæ exortus decurrunt sydera. In hoc tps interuallo. xv. diebus prius agricolæ rapienda sunt ea: qbus pagendis ante æquinotium nō suffecerit. Dum sciat inde natā exprobatōem scdā putantiū vites p̄ imitationem cantus alitis temporarij: quē cuculus vocat. Dedecus em̄ habetur: oboprobiumq; meritum: falce ab illa volucre invite deprehendi: & ob id petulantē soles etiam cum primo vere ludātur. Auspicio tamen de vel tēperarij testabiles videntur. Adeo minima quoq; in agro naturalibus trahuntur argumentis. Extremo autē panici miliq; satio est. Iustum est hoc feri maturato hordeo: atq; etia in eodem aruo. Estq; signum illius maturitatis: & horū sationis cōmune. Lucentes vespe per arua cecidere. Ita appellāt rustici stellas vel tēperarij

lantes volatus. Grēci vero lampyridas: incredibili benignitate naturę. Ne agricolę aspiciant stellas: sed magis tēpora ferendę frugis: & ortus occasusq; cecidit grę

syderis in quibusdam hērbis: & stellarum ortu & occasu. mirū maturi

CA. XXVII tatis signum

Am vergilias in cœlo notabiles natura fecerat. nō tamen ips contenta terrestres fecit alias veluti vociferans. Cur cœlum intueris agricolā: cur sydera queris rustice? iam te breuiore somno fessum prēmunt noctes. Ecce tibi inter hērbas tuas spergo peculiāres stellas: easq; vespere & ab opere disurgenti ostendo. Ac ne possis prætēre miraculo sollicito. Vides ne vt fulgor igni similis allarum cōpressu tegatur? secum lucem habeat & noctē? Dedi ecce tibi hērbas horarū indices: & vt ne sic quidem oculos tuos a terra reuoces. Heliotropiū ac lupinū circūaguntur cum sole. Cur etiā nunc altius spectas: ipsumq; celū scrutaris? Habes ante pedes ecce vergilias. In certis eā diebus pueniunt: durant scdēre sydere huiusce. Partumq; eas illius esse certum est. Proinde quisquis æstiuos fructus ante illas seuerit: ipse frustrabitur sese. Hoc interuallo & apicula pcedens fabam florere iudicat: fabaq; florens eam euocet. Dabitur & aliud finiti frigoris indicium. Cum germinare videris morum: iniuriā postea frigoris timere nolito. Ergo opator. Taleas oliuarum ponere ipsaq; oleas interrādere: Rigare prata æquinoxij diebus primis. Cū hērbā creuerit in festu: cam: arcere aquas. Vineas pampinare. Et hinc lex sua cum pampini quattuor digytos longitudine expleuerint. Pampinat vna opera iugerū. Segetes iterare. Seritur vero dieb⁹. xx. Ab æquinoxio satu ranocere & vineæ & segeti existimatur. Et oues lauādi hoc idē tps est. A vergiliarum exortu significant. Cēsari postridiē arcturi occasus matutini. iij. idus maij. Fidicule exortus. xij. kalen. iunij capella vespere occidens. Et in attica canis. xi. kalen. Cēsari orionis gladius occidere incipit. ii. nonas Iunij. Cēsari & assyriæ aquila vesperi oritur. viij. idus. Arcturus matutino occidit italię. viij. &. iij. id⁹ Delphinis vesperi exoritur. xvij. kalendas iulij gladius orionis exoritur. Quod in ægypto post quadriduum. xi. kalen. eiusdem orionis gladius. Cēsari occidere incipit. viij. kalen. Iulij vero longissima dies totius anni & nox breuissima solstitium conficiunt. In hoc temporis interuallo vineę pampinātur t iij.

Caui Plinii secundi naturalis historie.

curaturq; vt vinea vetus semel fossa sit: bis nouella. Oues tondetur. Lupinū stercorādi causa vertitur. Terra proscinditur. Vitia in pabulum secatur. Faba metitur: deinde concutitur.

De pratis & reparatiōe prati: & cotib⁹: & falcib⁹: & descriptio frugū & syderū. CA. XXVIII

Rata circa kalen iunij cedunt: quorū facillima agricolis cura: ac minimi impendij: hec de se postulat dici. Relinq; debēt in læto solo: vel humido: vel riguo: eaq; aqua pluuiā rigari via publica. Vtilissimū simul & herbę arare: deinde cratire: serere florē ex fœnilib⁹: atq; ex p̄se pibus fœno dilapsum spgere: priusq; cratiatur. Nec prio anno rigari: nec pasci ante secūda fœnificia: nec herbę vellātur: obrutuq; haberetur. Senescūt prata: restituiq; debēt: faba in ijs sata: v̄l rapis: vel milio. Mox in seq̄nte āno frumēto: rursusq; in prata tertio relinq;. Pręterea quotiēs secūta sint scilire: hoc est q̄ fœnifeces p̄tereunt secari. Est em̄ in primis inutile enasci hærbas semētaturas. Hærba opria in prato trifolij: p̄xima graminis: pessima mimuli. Siliqua etiā dira ferēdis: inuisa & æquilis est: a similitudine equine setæ. Secūdi tēpus cum spica deflorescere cœpit: atq; roborari: secūdū q; anteq̄ inarescat. Cato fœnū inqt nō seces: priusq; semē maturū sit. Quidā pridie rigāt vbi sunt rigua Noctibus roscidis secari melius. Quēdā partes italię post mellē secāt. Fuit hoc quoq; maioris impendij apud priores creticis t̄m: transmarinisq; cotibus notis: nec nisi oleo falcis aciē excitātibus. Igitur. cornu propter oleū ad crus ligato fœnifeca indicebat. Italia aq̄rias cotes dedit: limē vice imperantes ferro. Sed aquaria ptinus virent. Falcū duo genera. Italicum breuius: ac vel inter vepres quoq; trāstabile. Galliarū latifundia maioris cōpēdij: quippe medias cedunt herbās: breuioresq; p̄tereūt. Ita li phoenū ex dextera vna manu secāt: lustrū est vna opa iugerū in die desequari: alligariq; manipulos tria milia. cc. quaternorum pondo. Sectum verti ad solē: nec nisi siccum cōstrui oportet. Ni fuerit hoc obseruatum diligenter: exhalare matutino nebulā quādā: metasq; mox sole accēdi: & cōfligari certū est. Rursus rigari defecta oportet: vt secetur autūnalē fœnō: quod vocāt cordus. Interāq; in vmbria: quater anno secatur etiā nō rigua. Ter vero plerisq; in locis: & postea in ipso pabulo nō minus emolu mēti est q̄ a fœno. Armētorū id cura iumētorūq; p̄generatio suū cuiq; cōsiliū dabit. Optimus maxie quadrigarū quæstus. Solstitiū pagi in. viij. parte cæcri &. viij. kalen. iulij diximus. Magnus hic āni car do: magna res mundi. Ex hoc vsq; ad brumā decrescunt dies: qui creuerunt sex mensibus. At sol ipse ad aquilonem scandens asper: ardua emensus ab ea meta incipit flecti: & digredi ad austrum: auctus rus noctes alijs sex mēsis: ablaturusq; diei mensurā. Ex hoc deinde conuehendi rapiendiq; fructus alios atq; alios tempus: & pręparādi se contra sēuam feramq; hyemem: dicebatq; hoc discrimen in dubitatis notis signasse naturam. Quāobrem eas manibus ipsis agricolarum ingessit: vertiq; iussit: ip sa die folia: & esse confecti syderis signum. Nec siluestrium tātum arborū remotarūq; ne in salt⁹ deus os mōtesq; eūdū esset quærentibus signa. Nō rursus p̄ximarū vrbānarūq; & quæ topiario tātum vsu colūtur: q̄q; & in ijs illa vīant. Vertit olea æte pedes fatæ. Vertit tilia ad mille vsus petēde. Vertit populi albæ: etiā vitibus nupte. Adhuc parū est inqt: vlmū vitæ doratā habes. Et huius veterinorum pa bulo vera folia stringis. Stringēs autē deputas. Aspice & tenebris sydus. Alia parte cælum respiciunt q̄ qua spectauere pridie. Salice oīa alligas. Humillima arborum ipse toto capite altior: & huius folia circūagūtur: qd te rusticū q̄reris. Non stat per me quo minus cælū intelligas: & scēlestia scias. Dabo & auribus signū. Palūbū vtiq; exaudi gemitus. Trāsisse solstitium cantu ne putes: nisi cū incūbantes videris palumbē. A solstitio vsq; ad fidiculæ occasum. vi. kalen. iulij. Cæsari oriō exorīt. Zona autem eius. iij. nonas assyriæ. Aegypto vero procyon matutino æstuosus: quod sydus apud romanos nō ha bet nomen: nisi caniculam hanc velimus intelligi: hoc est minorē canem. Sane vt in astris pingit. Est autem magnopere ptinens sicut mox docebimus. iij. nonas chaldeis corona occidit matutino. Attis cæ orion totus eo die exoritur. Pridie idus iulij & ægyptijs orion desinit exoriri. xvi. Kalēdas. augusti assyrię procyon exoritur. Deinde postridie fere vbiq; confestini inter oēs sydus indicans: quod canis ortum vocamus sole primam partem leonis ingresso. Hoc fit post solstitium. xxij. dies. Sentiant id maria & terrę: multę vero & ferę vt suis locis dixim⁹. Neq; est ei minor veneratio: q̄ descriptis in de os stellis. Accenditq; solē: & magnam æstus optinet causam. xvij. kalen. augusti ægypto aquila occi dit matutino: etesiarumq; p̄dromi flatus incipiunt: quod Cæsar. x. kalen. sentire italiam existimauit Aquila atticæ matutino occidit. iij. kalen. regia in pectore leonis stella matutino Cæsari immergitur viij. idus augusti. Arcturus medius occidit. iij. idus fidicula occasu suo autumnum inchoat vti is ad notat. Sed & vera ratio id fieri inuenit. vi. idus eiusdem. In hoc temporis interuallo res summa vitiuz agitur decretorio vuis sydere illo: quod caniculam appellamus. Vnde carbunculare dicuntur vt quo dam vredinis carbone exustæ: non cōparantur huic malo grādinis procellæ: nec quæq; vnq; annonæ intulere caritatem. Agrorū quip pe mala sunt illa. Carbūculus autē regionū latepatētū: nō difficili re medio: nisi calūniari magis naturā rerū homines q̄ sibi p̄desse malent. Ferunt democritū q̄ primus

Vel nūmuli.
Vel ferendis

Vel tene.

intellexit ostenditq; cū ternis cœli societate: spnentibus hāc curā ei⁹ opulentissimis ciuib⁹ pūisa olei caritate ex futuro vergiliā: ortu qua diximus ratiōe: ostendemusq; iā plenus: magna vtilitate tunc propter spē oliuē coemisse in toto tractu oē oleū: mirantibus qui paupertatē & quietē doctrinarum ei sciebant in primis cordi esse. Atq; vt apparuit causa & ingēs diuitiarū cursus: restituisse mercedā anxie & auidē dominorū pœnitētiē: cōtentus ita. phasse opes sibi (cū vellet) in facili fore. Hoc Sēstius postea e romanis sapientiē sēctatorib⁹ athenis fecit eadē ratiōe. Tāta litterarū occasio est. Quas equidē miscebo agrestibus negotijs q̄ potero dilucide atq; pspicue. Pleriq; dixere rorē inustum sole agri frugibus rubiginis causā esse: & carbūculi vitib⁹. Qd ex parte falsū esse arbitror: oēm q; vredinē frigore tātū innoxio cōstare sole. Id manifestum fiet attendentib⁹. Nā primū oīm hoc nō euenire nisi noctibus: & ante solis ardorē: dephenditurq; totūq; lunari ratione cōstat: qm̄ talis iniuria non fit nisi interlunio: plena ve luna: hoc est pualente vtroq; em̄ habitu plena est: vt sēpius diximus. Sed interlunio oē lumē qd a sole accipit cœlo regerit Differentia vtriusq; habitus magna: sed magnifesta. Nāq; interlunio æstate calidissima est: hyeme gelida. Ecōtrario i plenilunio æstate gelidas facit noctes: hyeme tepidas. Causa euidēs. Sed alia reddit a Fabiano grēcisc⁹ auctoribus. Acstate. n. interlunio necesse est vt cū sole nobis proximo circulo currat igne eius cominus recepto candens: eadē interlunio absit hyeme: qm̄ abscedit & sol. Ite plenilunio æstiuo. pcul abeat auersa soli. Hyeme autem ad nos p æstiuū circulū accedat. Ergo p se roscida: quoriēs alget: infinitū quātū illo tpe cadētes pruinās cōgelat. Ante oīa aut duo gñā cœlestis iniuriē meminisse debem⁹. Vnū qd tēpestates vocamus in quibus grandines: pcellæ: cēteraq; similia intelligunt. Quē cum acciderint vis maior appellatur Hæc ab horridis syderibus exeunt: vt sēpius diximus veluti arcturo: orione: hædis. Alia sūt illa quē silente cœlo serenisc⁹ noctibus fiunt: nullo sitiente: nisi cū facta sunt. Publica hæc: & magnæ differentie a prioribus: alijs rubiginē: alijs vredinem: alijs carbunculum appellantib⁹. Omnibus vērō sterilitatem. De his nunc dicemus: a nullo ante nos prædicta priusq; causas reddemus.

De tempestatibus vtriusq; temporis: & remedijs sterilitatem.

CA. XXIX.

 Væ sūt pter lunare paucisq; cœli locis eē cōstat. Nāq; vergiliē priuatī attinēt ad fruct⁹: vt q̄ rū exortu æstas icipiat: occasu hyems semestri spatio: intra se messes vindemiaf⁹: & oīm maturitatē cōplexe. Est pterea in cœlo q vocat⁹ lacteus circulus etiā visu facilis. Huius de fluuio velut ex vbere aliquo sata cūcta lactescunt: duorū syderū obseruatiōe: aquilæ in septentrionali parte: & in austrina caniculæ. Cui⁹ mētionē suo loco fecimus. Ipse circulus ferē p sagittariū & geminos: solis centrū ifra æquinoxiales circulū secās: cōmissuras eorū obtinente hinc aquila: illic canicula. Ideo effectus vtriusq; ad oēs frugiferas ptinet terras. Quoniā in ijs tantū locis solis terræq; centra cōgruūt. Igit⁹ horū syderū dieb⁹ si purus atq; mitis aer genitales illū lacteumq; succū trāsmiserit in terras lēta adolescunt sata. Si luna qua dictū est ratiōe roscidū frig⁹ asperit: admixta amaritudo: vt in lacte: puerperiū necat. Modus in terris huius iniuriē quā fecit i quacūq; cōuexitate cōmitatus vtriusq; causē. Et ideo nō pariter in toto orbe sentit: vt nec dies. Aquilā dixim⁹ in italia exoriri ad. xiiij. Kalē. ianuarij. Nec pati⁹ ratio naturę quicūq; in satis ante eū diez spei esse certe. Si vero interlunū incidat: oēs hybernos fructus & pcoces lēdi necesse est. Rudis fuit piscoz vita: atq; sine literis nō minus tamen ingeniosā fuisse in illis obseruationē apparebit: q̄ nūc esse rōem. Tria nāq; tempora fructib⁹ metuebāt: ppter quod instituerūt ferias: diesq; festos: rubigalia: floralia: vinalia. Rubigalia Numa cōstituit anno regni sui. xi. q̄ nūc agunt ad. vij. Kalen. maij. Quoniā tunc fere segetes rubigo occupat. Hoc tempus varro determinat sole tauri partem decimam optinente: sicut tunc ferebat ratio. Sed vera causa est q; post dies vndeuginti ab æquinoxio verno: p id quatrīduū: varia gentium obseruatione. in. iij. Kalē. maij canis occidit: sydus & p se vehemens: & cui præoccidere caniculanē necesse sit. Idē itaq; floralia. iij. Kalen. eadē instituerūt vrbis anno quingentesimo sextodecimo ex oraculis sybillę: vt oīa bene deflorescerent. Hunc diem Varro determinat: sole tauri partē quartā decimā optinente. Ergo si in hoc quatrīduū inciderit plenilunū: fruges & oīa quæ florebut lædi necesse erit. Vinalia priora: quæ ante hos dies sunt. xi. Kalen. martij degustandis vinis instituta nihil ad fructus attinēt. Nec quæ adhuc diximus ad vites oleasq; qm̄ eorū cōceptus exortu vergiliarū icipit ad. vi. idus maii. vt docuimus: Aliud hoc quatrīduū est: qd neq; rote sordere velint. Ex horrēt enim frigidū sydus arcturi postridie occidēs: & multo minus plenilunium incidere. iij. nonas iunij iterū aquila exoritur vesperi: decretorio die florētibus oleis vitibusq; si plenilunū in euz incidat. Equidē & solsticiū. viij. kalen. iunij in simili casu dixerit: & canis ortū post dies a solsticio. xxiii. Sed interlunio accidente: quoniā vapore constāt culpa: acinēq; pcoquunt in callum. Rursus plenilunium necet ad. iij. nonas iulij cū ægypto canicula exoritur. Vel certe. xvi. kalen. augusti cum italię. Item. iij. Kalen. Augusti cum aquila occidit vsq; in. x. Kalen. eiudē. Extra has causas sunt vinalia altera quæ

Prim⁹ democrit⁹ celestes ostendit cās. Vide de emptione oliuarū democrit⁹ mirabile. Idē sēst⁹ fecit

Lacteus circulus. A circulo lacte veluti ab vbere refata lac surgunt.

Ad quid ferie institutæ. Numa rubigalia instituit Idē floralia. Vinalia

Caui Plinii secundi naturalis historie.

Vel parnam

Lex.
Oraculum.

Rubeta rana
ad frumentū
seruandum
apta.

agunt ad. xiiij. Kalē. septēbris. Et Varro a fidicula incipiēte occidere mane determinat: q̄ vult īitiū autumnū esse. Et hunc diem festū tēpestatib⁹ leniēdis esse institutū. Nūc fidiculā occidere ad. vi. id⁹ augusti seruaf. Intra hęc cōstat cōelestis sterilitas. Neq̄ negaueri posse eā pmutari arbitrio legētū: locosq̄ aestimātium naturas. Sed a nobis rōem demōstratā esse satis est. Reliqua obseruatōe cuiusq̄ cōstabunt. Alterutruq̄ quidē fore in causa: hoc est pleniluniū: aut interluniū nō erit dubiū. Et ī hoc mirabilē admirari benignitatez naturę succurrit. Iā primū hāc iniuriā oībus annis accidere nō posse p̄ statos sydesq̄ curs⁹. Nec nisi paucis noctib⁹. āni Idq̄ quādo futurū sit facile nosci. Ac ne p̄ oēs menses timere caruz quoq̄ lege diuisuz. Aestate interlunia prēterq̄ biduo secura esse. Hyeme plenilunia Nec nisi aestiuis breuissimisq̄ noctibus metui. Nō dieb⁹ itē valere. prāterea tā facile intelligi: vt formica minimū aīal interlunio quiescat. Plenilunio etiā noctibus operef. Auem parā oriente sirio ipso die nō apparere: donec & occidat. E diuerso viriorē p̄dire ipso solstitij die. Neutrū vero lunę statuz noxium esse: nec noctib⁹ quidē nisi serenis: & oī aura q̄escente: qm̄ neq̄ in nube: neq̄ in flatu cadūt rores. Sic quoq̄ nō sine remedio. Sarmēta aut palarū acruos & euulsas herbas frutices p̄ vineas cāposq̄ cum timebis incēdito. Fum⁹ medebif. Hice paleis & cōtra nebulas auxiliat. vbi nebulę nocēt. Quidā tres cācos viuos cremari iubēt in arbutis vt carbunculi nō noceāt. Alij filuri carnem leuiter vri a vento: & p̄ totā vineā fumus disp̄gat. Varro auctor est: q̄ fidiculę occasu qd̄ est initium autumnū vna p̄cta cōsecrēf inter vites minus nocere tempestates. Archibius ad Antiochū syrię regem scripsit. Si fidicilino obseruata obruat rubeta rana in media segete nō esse noxias tēpestates. Opera rustica huius iterali. Tertiā iterare. Vbi aestiua regio poscat accumulare. Germinantia nisi in solo luxurioso fodiēda nō sunt. Seminaria purgari sarculo. Messē hordeaceā facere. Arēā ad messē sem creta prāparare Catonis sententia amurca tēperata Vergilij oposius. Maiore ex parte æquant tantum. & fimo bubulo dilutiore illinunt. Id satis ad pulueris remedium videtur.

De messe: & tritico: & palea: & frumento seruando.

CA. XXX.

Messis ipsius ratio varia. Galliarū latifundijs vali p̄grādes: dentib⁹ in margie infestis: duas bus totis p̄ segetē ipellunt: iumento in cōtrariū iūcto. Ita directe in vallū cadūt spicę. Spiculae alibi media falce prācidūt atq̄ iter duas mergites spica defringit. Alibi ab radice euellunt. Qd̄ faciunt p̄scindi ab se obiter agrū interpretant: cuz extrahāt succuz differentia hęc Vbi stipula domos cōtegunt q̄ lōgissimā seruāt. Vbi fœni inopia est: stramento paleā quērunt. Panici culmo nō tegunt. Milij culmum fere inurunt. Hordei stipulā bubus gratissimā seruāt. Panicuz & miliū pectine manuali sigillatim legunt gallię. Messis ipa alibi tribulis in area: alibi equoruz gressibus exterrif. alibi pticis flagellatur. Triticuz quo ferit⁹ metitur: copiosi⁹ inuenif. Quo celerius vero: eo speciosi⁹ & robusti⁹. Lex aptissima anteq̄ granū indurescat: & cuz iā traxerit colorē. Oraculū vero biduo celerit⁹ messē facere: potius q̄ triduo serius. Siliginis & tritici etiā ratio in area horreoq̄. Far q̄a difficulter excutitur cōuenit cuz palea sua cōdi & stipula tātum: & aristis liberaf. Palea plures gentiuz p̄ fœno vtuntur. Melior ea quę tenuior. minutiorq̄. & pulueri propior. Ideo optima e milio. Proxima hordeo pessima ex tritico: prāterq̄ iuuentis opere laborantibus. Culmum saxosis locis cum inaruerit: baculo frāgunt substratu animalū. Si palea deficit: & culmus teritur. Ratio hęc maturus defectus muria diu aspergitur. Dehinc in manipulos siccatus conuoluitur: atq̄ ita pro fœno bubus datur. Sunt qui accendunt in aruo & stipulas magno. Virgilij preconio. summa autem ratio: vt hęc barum semen exurant. Ritus diuersitatem magnitudo facit messium: & raritas operationum. Connexa est ratio frumenti seruandi. Horrea operosa: tripedali crassitudine pariete lateritio exādificari iubent aliqui. Prāterea superne impleri: nec afflatus admittere: aut fenestras habere vllas. Alij ab exortu tantum aestiuo aut septentrione: eaq̄ sine calce construi: quoniam sit frumento inimicissima. Nam quę de amurca prāceperint indicauimus. Alibi cōtra: suspendunt granaria lignea columnis: & perflari vndiq̄ malunt: atq̄ etiā a fundo. Alij omnino pendunt: & ab afflatu extenuari granum arbitrātur: & si tegulis subiaceat: conferuescere. Multi ventilare quoq̄ vetant. Gurgulionem enim non descendere infra quattuor digytos: nec amplius periclitari. Columella & fauonium ventū cōferre frumento predicit: quod minor equidē sicissimum alioquin. sunt qui rubetam ranam in limine horrei pede e longioribus suspēfā inuehere iubeant. Nobis referre plurimuz tempestiuitas condēdi videbif. Nā si parū totū atq̄ robustū collectū sit: aut calidū cōditū: inimica īnasci necesse est. Diuturnitatis causę plures. Aut in ipsius granī corio: cū est numerosius vt milio: aut succi pinguedine: qui p̄ humere sufficit tantuz vt sisamę: aut amaritudine vt lupino & cicerrulę. In tritico maxie cresunt aīalia qm̄ spissitate sua concalescit: & fursure crasso vestif. Tenuior hordeo palea exilis: & legumini iō nō generāt. Faba crassiorib⁹ tunicis opif. Ob hoc efferuescit. Quidā ipfū triticuz diuturnitatis grā aspgūt amurca mille modios q̄drātali. Alij chalcidica aut careotica creta: aut ēt absintio. Est & olyn⁹

Lib. XVIII. Fo. CXXXIII.

thi ac pinthi: euboeę terra: q̄ corrupti nō sinat: nec fere cōdita in spica ledūt. vtilissime tamen seruā-
tur in scrobib⁹: quos syrios vocāt vt in capadocia: & i thracia: & hispania africa. Ante oīa vt sicco so-
lo fiāt curaf. Mox vt palea susternātur. Pręterea cū spica sua cōdūt. Ita frumēta si null⁹ spirit⁹ pene-
tret: certū est nihil maleficū nasci. Varro auctor est sic cōdituz triticū durare annis quinquagita: miliū
vero cētuz. Fabā & legumina in olearijs cadis oblita cinere lōgo tpe seruari. Idē fabā a pyrri regis
ætate in quodā specu ambracię vsq; at piraticū Pōpeij magni bellū durasse annis circiter. cxx. Cice-
ri tātuz nullę bestiole in horreis innascūt. Sūt q̄ vreis cinere substratis & illitis acetū habētib⁹ legu-
minū acruos supingerāt: ita nō nasci maleficiā credētes. Alij q̄ in falsamentarijs cadis gypso illināt.
Alij q̄ lentē aceto laserpitiato respigant: siccātq; oleo iungāt. Sed breuissima obseruatio qđ vitijs ca-
rere velis: interlunio legere. Quare plurimuz refert: cōdere quis malit: an vendere. Crescēte. n. luna
frumenta grādescunt.

De vindemiā & autūni temporibus.

CA. XXXI.

S Equi ex diuisione temporē. Autūnus a fidicula occasu ad æquinoctiū: ac deinde vergilia-
rū occasu: initiūq; hyemis ijs interuallis significat. Pridie idus augusti atticę equ⁹ oriens
Vespera ægypto & Cæsari delphin⁹ occidēs. xi. kalē. septēbris Cæsari & assyrię stella quę
vindemiator appellat⁹ exoriri mane incipit: vindemię maturitatē pmittēs. Eius argumen-
tuz erūt acini colore mutati. Assyrię. v. kalē. & sagitta occidit & etesię desinūt. Vindemiator ægypto
nō exorīt. Atticę arctur⁹ matutino & sagitta occidit mane. v. id⁹ septēbris Cæsari capella oritur ve-
speri. Arctur⁹ vero medis pridie id⁹ vehementissimo significatu terra mariq; p dies quicq; ratio eius
hęc traditur. Si delphino occidēte hymbres fuerit: nō futuros p arctuz. Signū oriētis ei⁹ syderis fer-
uef hirudinuz abit⁹: nāq; dephēse itereūt. xvi. kalē. octobris ægypto spica: quā tenet virgo: exoritur
matutino: etesięq; desinūt. Hoc idē Cæsari. xiiij. kalē. assyrię significāt & xi. kalē. Cæsari cōmissura pi-
sciu occidēs: ipsiq; equinoxij syd⁹. viij. kalē. octobris Deinde cōfetiunt (qđ est rarus) Philipp⁹: Ca-
lippus: Disitheus: Parmenist⁹. Conon: Criton: Democritus: Exodus: Ion. iij. kalē. octobris capelles
matutino exoriri. Et. iij. kalē. hędos sex nonas octobris atticę cerna exoritur. Mane asię & Cæsari.
v. kalē. enioch⁹ occidit matutino. iij. kalē. Cæsari corona exoriri incipit. Et postridie occidunt ab-
diti vesperi. viij. idus octobris Cæsari fulgēs in corona stella oritur. Et. iij. idus vergilię vespi. Idibus
corona tota. vi. kalē. nouēbris fuculę vespi exoriuntur. Pridie kalē. Cæsari arcturus occidit & fuculę
exoriunt cū sole. iij. nonas arctur⁹ occidit vesperi. v. idus nouēbris gladius orionis occidere incipit.
Deinde tertio idus vergilię occidunt: i his tēporuz interuallis opa rustica napos: raphanos ferere qđ
b⁹ diebus dixim⁹. Vulg⁹ agreste & rapā post ciconię discessus male feri putat. Nos oīno post vulca-
nalia: & precocia cuz panico. Afidicula autē occasu vitiā: fastolos: pabulum. Et hoc silente luna feri
iubent. & frōdis pręparande tēpus hoc est. Vnus frōdator quattuor frōdarias fiscinas cōplere in die
iustum habet. Si decrecente luna pręparetur nō putrescit. Aridā colligi non oportet. Vindemiā an-
tiqui nunq̄ existimauere maturā ante æquinoxium. Iam passim rapi cerno. Quāobrem & huius tē-
pora notis argumentisq; signentur. Leges ita se habent. Vnā calidā ne legito: hoc est in eius siccitate
Ac nisi humber interuenerit. Hęc ne legito rotulentam: hoc est si ros nocturnus fuerit. Nec prius q̄
sole discutatur: Vindemiare incipito: cum ad palmitem pampin⁹ p̄cumbere cōperit aut cum exē-
pto acino ex densitate interualluz nō cōpleri apparuerit acinū nō augeri. Acino plurimum refert: si
contingat crescente lunā vindemiare. Pressura vna culeos. xx. implere debet. Hic est pes iustus. Ad
totidem culeos & lacus. xx. iugeribus vnum sufficit torculus: Premuntq; aliqui singulis. Vtili⁹ binis
licet magna sit vastitas singulis. Lōgitudine in ijs refert: nō crassitudo. Spaciosa meli⁹ p̄mūt. Antiqui
funibus vitisq; loreis ea detrahebāt: & vectib⁹ intra cauos: iuēta gæcanica: malī rugis p cocleas bul-
lantibus palis affixa arbori stella: a palis arca lapidū attollente se cū arbore: qđ maxime p̄bat. Intra
xxij. hos annos inuentuz paruis plis & minori torculari edificio breuiore: & malo in medio decreto
tympana imposita a vinaceis: supne toto pondere vrgere & sup pręla cōstruere cōgeriē. Hoc & po-
ma colligēdi tēpus & obseruatio: cū aliquod maturitate nō tēpestate deciderit. Hoc & fęces expri-
mēdi Hoc & defrutum coquendi: silēte luna noctu: aut si interdiu plena. Ceteris diebus aut ante ex-
ortum lunę: aut post occasum. Nec de nouella vitę aut palustri Nec nisi e matura vna. Nec nisi e fo-
lijs despumādum. Quia si ligno cōtingat vas adustum ad fumosum fieri putāt. Iustū vindemię tem-
pus ab æquinoctio ad vergiliarū occasum dies. xliij. Ab eo die oraculū occurrit: frigidū picari p ni-
hilo ducentium. sed ias & kalē. ianuarij defectu vaso vindemiātes vidi: piscinisq; musta condi: aut
vina effundi priora vt dubia reciperentur. Hoc non tam sępe puentu nimio euenit: q̄ senicia insidi-
antium caritati ciuili. sed æqui patrifamilias modus est annonę cuiusq; anni vtilitate. Id pequę lus-
crosissimum. Reliquas de vinis affatim dicta sunt. Item vindemia facta oliuā esse rapiendam: & quę
ad oleum pertinent: quęq; a vergiliarum occasu agi debent.

Signū matu-
ritatis vuarū.

Vulgi opinio
derapa seren-
da.
Leges vides
mię colligen-
de.

Caſſi Polynii ſecundi naturalis hiſtorie.

¶ De lunari ratione.

CA. XXXII.

Is quæ ſunt neceſſaria: adſciētur de luna ventisq; & pſagijs: vt ſit tota ſyderalis rōpfecta. Nāq; virgilius etiā inumeros lunæ quædā digerēda putauit: Democriti ſecur⁹ oſtētatio nē. Nos legū vtilitas quæ i toto ope: in hac quoq; mouet parte. Oia quæ cēdunt: carpunt: tūdunt innoſcenti⁹ decreſcente luna q̄ creſcēte fiūt. ſterc⁹ niſi decreſcente luna ne tāgito. Maxie aut iter mēſtrua dimidiaq; ſtercorato. Verres: iuuēcos: arietes: hēdos decreſcēte luna caſtra: to. Oua luna noua ſupōito. Scrobes luna plena noctu fecito. Arboꝝ radices luna plena opito. Humi dis locis iterlunio ſerito: & circa iterluniū q̄triduo. Vētilari quoq; frumēta: ac legumia: & cōdi circa extremā lunā iubēt. Semiaria cū luna ſupra terrā ſit fieri. Calcarī muſta cū luna ſub terra. Itē materi es cædi. quæq; alia locis ſuis dixim⁹: neq; facili⁹ eſt obſeruatio: ac iā dicta a nobis ſecūdo volumine ſed qđ itelligere vī ruſtici poſſit. Quotiēs ab occidēte ſole cernit priorib⁹q; noctis horis lucebit: cre ſcens erit. Et oculis dimidiata iudicabit. Cū vero occidēte ſole oriet ex aduerſo: ita vt pariter aſpici ant: tūc erit pleniluniū. Quotiēs ab ortu ſolis ori⁹: priorib⁹q; noctis horis detrahet lumen: & i diu. nas extēdet: decreſcens erit. Iterūq; dimidia. In coitu vero qđ interluniū vocāt cū apparere deſierit Supra terras aut erit: quādiu & ſol iterlunio & prima tota die ſecūda hora noctis vni⁹ dextate ſicili co ac deide tertia vſq; ad quitādecimā multiplicatis horæ iſſides portionib⁹: quitādecima tota ſu pra terras noctu erit: eademq; ſub terris tota die. xvi. ad primē horæ nocturnę dextantez ſicili cū ſub terra aget: eaſdem portiones horæ per ſingulos dies adſcit vſq; ad iterluniū. Et quātū primis par tibus noctis detraxerit: quod ſub terris agat: tātūdem nouiſſimis ex die adſciet ſup terras. Alternis aut menſibus. xxx. implebit numeros. Alterius vero detrahet ſingulos. Hæc erit ratio lunaris.

¶ De ventorum ratione.

CA. XXXIII.

Entoꝝ paulo ſcopuloſior obſeruatio. ſolis ortu quocūq; libeat die: ſtātib⁹ hora diei ſexta ſic vt ortū eū a ſiniſtro humero habeāt. Cōtra mediā faciez meridies: a vertice ſeptentrio erit: q̄ ita limes p agrū currit cardo appellat. Circūagi deinde meli⁹ eſt: & vmbra ſua qſq; cernat: alioquin poſt hoiez erit. Ergo pmutatis laterib⁹ vt ort⁹ illi⁹ diei a dextro humero fiat occa⁹ a ſiniſtro: tūc erit hora ſexta: cū minima vmbra cōtra mediū fiat hoiez. Per hui⁹ mediā lō gitudinē duci ſarculo ſulcū: vel cinere lineā: verbi grā: pedū. xx. cōueniet: mediāq; mēſurā: hoc ē i. x. pede circūſcribi circulo paruo: qui voceſ vmbilic⁹. Quæ pars fuerit a vertice vmbre hęc erit vent⁹ ſe ptentrionalis. Illo tibi putator arboꝝ plagē ne ſpectent ne ve arbuſta vineæ ve niſi i africa: cyrenis: egypto. Illinc flente ne arato q̄q; alia p̄cipim⁹: Quæ ps lineę fuerit a pedib⁹ vmbre meridiez ſpectās hęc ventū auſtrū dabit: quē a grēcis notū dixim⁹ vocari. Illinc flatu veniente materiā vineāq; agrico la ne tractes. Humid⁹ aut eſtuoſ⁹ italię ē. Africę q̄dez incendia cū ſerenitate affert. In hūc italię pal mites ſpectēt: ſz nō plage arborū vitiūue. Hūc oliueti metator vergiliarū q̄triduo. Hūc caueat iſtor calamis: gēmiſq; inoculator. De ipſa regiōis ei⁹ hora pmonuiſſe cōueniet. Frōdez medio die arbora tor ne cēdito. Cū meridiez ad eſſe ſeties paſtor eſtate cōtrahente ſe vmbra pecudez a ſole i opaca co gitato. Cū eſtate paſces in occidentē ſpecta ante meridiez poſt meridiē in orientez. Aliter noxiū ſicut hyeme & vere i rorulētū duceres. Nec cōtra ſeptentrionē paueriſ ſupra dictū. Clodūt ita: lippiant ve ab afflatu: & aluo cita peunt. Qui ſcēminas concipi voles: in hunc ventum ſpectantes iniri cogito.

¶ De limitatione agrorum.

CA. XXXIIII.

Ixiſmus in mediā lineā deſignaretur vmbilicus. Per hunc medium tranſuerſa currat alia. Hęc erit ab exortu æquinoctiali ad occaſum æquinoxialez Et limes qui ita ſecabit agruz decuman⁹ vocabit. Ducant deinde alię duę lineæ indecuſſis obliquæ: ita vt a ſeptentrio nis dextera leuaq; ad auſtri dextrā leuaq; deſcendat. Omnes pereundez currant vmbilicū Omnes inter ſe pares ſint. Omnium interualla paria. quæ ratio ſemel in quoq; agro ineunda erit: vel ſæpius: ſi libeat: ita vitæ ligno faciēda: regulis paribus in typanum exiguum: ſed circinnatum ada tis. Ratione qua doceo occurrēdum ingenijs quoq; imperatoruz eſt. Meridiez excuti placet quo niam ſemper eſt idem. Sol autem quotidie ex alio cœli momento q̄ pridie oritur. Ne quis forte ad exortum capiendā putet. lineam. Ita cœli exacta parte quod fuerit lineæ caput ſeptentrioni pro ximum a parte exortiuā ſolſticialē habebit exortum: hoc eſt longiſſimi diei: ventumq; aquilonez: boream a græcis dictū. In hunc ponito arbores viteſq; Sed hoc flante ne arato. Frugem ne ſerito Semen ne iacito p̄ſtringit enī atq; pcellit hic radices arborū: quas poſiturus afferes. Præmonitus eſto. Alia robuſtis proſūt: alia infātibus. Nec ſū oblitus in hac parte ventū a grēcis poni: quem cæciā vocāt. ſed idez ariſtoteles vir īmenſe ſubtilitatis qui ipſū fecit rationē cōnexitatis mundi reddit: quia contrariuz aquilo africo flat. Nec tamen eum: toto anno in prædictis timet agricola. Mollit ſydera æſtate mediā: mutatq; nomen: & eteſias vocatur. Ergo cū frigidū ſenties: caueto. Ac quacūq; aquil

Oia quæ de agricultura fi unt: luna de q̄ cre. pſtati⁹ fiunt. Vel ſecunde

Vtile paſcēdi paſtorib⁹ p̄ceptū cū con cipi pecudes volent.

Vel p̄gellat. ariſtoteles vī molliſ ſydere

lo prædicitur: tanto pntiosior septétrio est. In hunc asq: græciæ: hispaniæ: maritimæ: italiæ: campas-
niæ: apuliæ: arbuta vineaq: spectât. Qui mares concipi voles: in hunc pascito: vt sic in eūdes ineant.
Ex aduerso aquilonis ab occasu brumali africanus quē græci lyba vocât. In hunc a coitu euz se pecus
circuegerit: foeminas cōceptas esse scito. Tertia a septétrione linea quam per latitudines vmbra du-
ximus & decumanus vocamus exortum habebit æquinoxiale: ventūq: subsolanū a græcis apeliotē
dictū: In hunc salubribus locis villę vineaq: spectent. Ipse leniter pluuius: tamē est sicciōr fauonio.
Ex aduerso eius ab æquinoxiali occasu zephyrus a græcis nominatur. In hunc spectare oliueta Ca-
to iussit. Hic ver inchoat: aperitq: terras tenui frigore saluber. Hic vites putandi: frugesq: curandi
arbores ferendi: poma inferendi: oleas tractandi ius dabit: afflatūq: nuticum exercebit. Quartā a se-
ptemtrione linea: eandē austro ab exortua parte p̄xime brumalē habebit exortū vētūq: vulturū
euz a græcis dictū: sicciōrē & ipsū tepidiōrēq: In hunc apiaria & vineę italię galliarūq: spectare
debēt. Ex aduerso vulturū flabit chorus: ab occasu solstitiali & occidentali latere septétrionis: a græ-
cis dictus argestes ex frigidissimis & ipse: sicut omnes qui a septentrionis parte spirāt. Hic & grandi-
nes infert: cauendus & ipse non secus ac septentrio. Vulturū si a serena cœli parte cepetit flare nō
durabit in noctem. At vbi subsolan⁹ in maiore partē noctis extendit: quisquis erit ventus: si feruidus
sentiet: pluribus diebus p̄manebit. Aquilonez præhūciat terra siccescens: sed rorescēs repente: au-
strum immiscet humescens in rore occulta.

¶ Pronostica tempestatum.

CA. XXXV.

E Tenim prædicta rōe ventorū: ne sēpius eadē dicāt: transire cōuenit ad reliqua tempesta-
tum præfagia: quoniā & hoc placuisse Virgilio magnopere video. Siquidem in ipsā melle
sæpe occurrere p̄lia ventoz dānosa imperitis refert. Tradūt enī eūdem Democritū me-
tente fratre ei⁹ Damaso ardētissimō estu: orasse vt reliquę segeti parceret: raperetq: dese-
cta sub testū paucis mox horis seuo hymbre vaticinatione approbata. Quāmo & hārūdinez nō nisi
impēdente pluuiā feri iubent & fruges id secuturo hymbre Quāobrē & hęc breuiter cōtigem⁹ scri-
tāt maxie p̄tinentia primūq: a sole capiem⁹ præfagia. Purus oriens atq: nō seruens serenum diez nū-
tiat. At hybernā pallidus grādinez. Si & occidit pridie serenū: & ori⁹ tanto certior fides serenitatis.
Cōcauus oriens pluuias prædicat. Item ventos. euz ante exorientes euz nubes rubescunt. Quod si &
nigre rubentib⁹ interuenerint. & pluuias cum orientis atq: occidentis radij rubent: coire pluuias. Si
circa occidentes rubescunt nubes: serenitatē futurę diei spōdent. Si in exortu spargentur: partim ad
austum: partim ad aquilonem: pura circa eū serenitas sit licet: pluuiā tamen ventosq: significabūt.
Si in exortu aut in occasu cōtracti cernētur radij hymbres. Si in occasu eius pluuet aut radij in se nu-
bem trahent asperam in proximum diem significabunt tempestatē. Cum oriente radij nō illustres
eminebūt quīs circundati nube nō sint: pluuiā portendent. Si ante exortū nubes globabunt hyemē
asperā denunciabunt. si ab exortu repellent: & ad occasū abibūt: serenitatē si nubes solē circūludent
quāto min⁹ luminis reliquēt: tāto turbidior tēpestas erit. Si vero etiā duplex orbis fuerit eo atrocior
Qd si in exortu sit ita vt rubescāt nubes: maxia ostendat tēpestas. Si nō abibūt: sed incumbēt a quo
cūq: vento fuerit eū portendēt. si a meridie: & hymbre. Si oriēs cinget orbe ex qua parte is se aperit:
expectet vent⁹ si tor⁹ defluerit: equaliter serenitatē dabit. Si i exortu lōge radios p̄ nubes porriget:
& medi⁹ erit inanis pluuiā significabit. Si ante ortū radij se ostendēt aquā & ventus. Si circa occidētē
cādidus circulus erit: noctis leuē tēpestatē. Si nebula vehemētiorem. Si cādente sole: vētū. si ater cir-
culus fuerit: ex qua regiōe is eruperit ventū magnum. Proxii sunt iure lunæ p̄fagia. Quartā eam ma-
xime obseruat ægyptus. si splendens exorta puro nitore fulserit: serenitatem. Si rubicunda: ventos.
Si nigra pluuias portendere creditur. In quintā cornua eius obtusa pluuiā. Erecta & infesta ventos
semper significāt. Quartā tamen maxime. Cornu eius septentrionale acuminatum atq: rigidum il-
lum præfagit ventum. Inferius austrū. Vtraq: recta noctē ventosā. Si quartum orbis rutilus cinget:
ventos & hymbres premouebit. Apud Varronem ita est. Si quarto die lunā erit directa magnā tem-
pestatem in mari præfagiet: nisi si coronā circa se habebit: & eam sinceram quoniam illo modo nō
ante plenā lunā hyemādum ostendit. Si plenilunio per dimidium pura erit: dies serenos signifi-
cabit. Si rutila: ventos. Nigrescens hymbres. Si cāligo orbis nubē incluserit: ventos qua se ruperint.
Si gemini orbis cixerint maiore tempestatem. Et magis si tres erunt: aut nigri aut interrupti atq: di-
stracti. Nascens luna si cornu superiore obatro surget: pluuias decrescens dabit: si inferiore ante ple-
nilunio. si i media nigricia illa fuerit hymbre i plenilunio. Si plena circa se habebit orbē: ex qua p̄-
te is maxime splendet ex ea vētū ostendet. si in ortū cornua crassiora fuerit: horridā tēpestatē. si ari-
te quartā nō apparuerit vento fauonio flate hyemalis toto mēse erit. Si xvi. vehemēt⁹ flāmea appa-
ruerit: asperas tēpestates præfagit Sunt & ipsius lunæ octo articuli: quotiēs i angulos solis icidit: plē-

Vel nutricius

Oratio demo-
criti fratris.

Varia tēpesta-
tis signa.

CAII PLYNII SECUNDI NATURALIS HISTORIE.

risq; iter eos tantuz obseruātib⁹ p̄sagia ei⁹: hoc est. iij. viij. xi. xv. xix. xxiiij. xxviij. & iter lunium. Tertio loco stellaz obseruationē esse oportet. Discutere eā videtur iterdū vētiq; p̄tin⁹ sequitur. In quarū parte ita p̄sagauere. Caelū cū equaliter totū erit splēdidū articulis tēporū quos p̄posuim⁹: autūnum serenū p̄sagabūt & frigidū. Si ver & estas non sine riguo aliquo transierint: autūnū serenū & densum minusq; vētosū facient. Autūni serenitas vētosam hyemem facit. Cū repēte stellarū fulgor obūbraf: vti neq; nubilo neq; caligine fluitans graues denūtiatur tempestates. Si volitare plures stellae videbuntur: quo ferunt albescentes ventos ex ijs partibus nuntiant. At si circa purae stabūt: certos. si id in partibus pluribus fiet: incōstantes ventose effundent. Si stellaz errātū aliquā orbes icluserit: hymbres sunt in signo cācri duae stellae paruae asseri appellatē: exigū inter illas spaciū obtinēte nubecula: quā praesepia appellāt. Hec cū caelo sereno apparere desierit: atrox hyems sequit. si alterā eae aquiloniā caligo abstulerit: auster saeuit. si austrinā: aquilo. Arquus cū sūt duplices: pluuias nuntiāt. A pluuijs serenitatē nō p̄inde certā. Circuli noui circa sydera aliqua: pluuiā. Cum aestate vehemēt⁹ tonucrit q̄ fulserit: vētos ea parte denunciat. E contra si minus tonuerit: hymbre. Cū sereno caelo fulget: pluuię erūt: & hyemabit. Atrocissime aut cū ex oibus quattuor partibus caeli fulgurabit. Cū ab aquilone tantū in posterum diem aquā portendit. Cū a septētrione ventum. Cū ab austro vel choro aut fauonio nocte serena fulgurauerit: ventum & hymbre ex ijsdē regionibus demonstrabit. Tonitruorum signa & nubium. a quacūq; parte id fiet: expectent euēti. si eodē loco globabuntur appropinquāte sole discutientur. & hoc si ab aquilone fiat vētos: si ab austro: hymbres p̄tendēt. sole occidēte si ex vtraq; parte ei⁹ caelum patet tēpestatē significabūt. Vehementius atre ab oriente in noctem aquam minatur. Ab occidente in posterum diem. si nubes vt velera lanę spargent multę ab oriente: quē i triduū p̄sagiēt. Cū in cacuminib⁹ mōtiū nubes cōsident: hyemabit si cacumina pura fient: differenabit. Nube grauida cādicatē qđ vocāt tempestatē albā grando imminēbit. Caelo quīs serenonubecula quīs parua ventum p̄cellosū dabit. Nebulae e mōtibus descēdētes aut caelo cadente vel in vallib⁹ sedētes serenitatem p̄mittūt. Ab his terreni ignes p̄xime significāt. Palidi nāq; murmuratēq; tempestatum nuntij sentiunt. Pluuię etiā si in lucernis fungi. si flexuose volitet flāma ventū. Et lumina cū praese flāmas elidunt: aut vix accendūt. Itē cū in eo pēdentes coaceruant sintillae: vel cū tolētib⁹ ollas carbo adhērescit aut cū cōtent⁹ ignis & se fauillā discutit: sintillā ve emittit: vel cū cinis i foco cōcreuit: & cū carbo vehemētē plucet. Est & aquarū significatio. Mare si i trāglo portu a cursu stabit: & murmurauerit itra se: ventū p̄dicat. Si idētidēq; & hyemes & hymbrem. Littoris ripaeq; si resonabāt trāquilla: asperā tempestatē. Item maris ipsius tranquillū sonitus spumae ve disperſae aut aquae bullātes. Pulmones marini in pelago plurimuz dierum hyemem portendunt. Saepē & silentio intumescit: flatuq; altius solito iā intra se esse vento: fatef. Equidem & mōtium sonitus nemorumq; mugitus p̄dicunt. Et sine aura quae sentiat folia ludentia. Lanugo populi aut spine volitans. Aquilq; pluma innatans. Atq; etiā in cāpis tempestatem venturā praecedens suus fragor: & caeli quidem murmur non dubiā habet significationem. Praesagiunt & aialia. Delphini tranquillo mari lasciuiantes flatum ex qua veniunt parte. Item spergentes aquas. Item turbantes tranquillitatem. Loligo volitans. Conchae adhaerēt vocales. Et fulicae matutino clangore. Item mergi anatesq; pennas rostro purgātes ventus. Ceteraeq; aquaticae aues cōcurfantes. Grues in mediterranea festinantes. Mergi maria aut stagna fugientes. Coruiq; singultu quodā latrātes seq; cōcutientes si continuabunt: ventos. si vero captim vocem reforbeunt: ventosum hymbrem. Graculi fero a pabulis recedentes hyemem. Et albę aues cū congregabunt. Et cum terrestres volucres contra aquā clāgores dabunt: pfundentes sese: sed maxime cornix. Hirundo tā iuxta aquam volitans vt penna saepe pcutiat. Quęq; in arboribus habitāt fugitantes in nidis suis. Et anseres continuo clangore intēpestiui. Ardea in medijs harenis tristis. Nec mirum aquaticas aut in totum volucres p̄sagia aeris. Pecora exultātia & indecora lasciuiia ludentia eadem significationem habent. Et boues caelum olfactantes seq; lambentes contra pilum. turpesq; porci alienos sibi manipulos sceni lacerantes: segniterq; & cōtra industriā suā formicę absconditę concursantes aut progerentes oua. Item vermes terreni erumpētes. Viris folium quęq; in horrescere & folia contra tempestatem subrigere certum est. Nec non & in conuiuijs mensisq; nostris vasa quibus esculentū addit. sudorem repositorijs linquentia diras tempestates praenuntiant.

CAII PLYNII SECUNDI NATURALIS HISTORIAE
LIBER. XIX.

PROHEMIVM.

In Quo Lini Natura Continetur Et mirabilia.